

Received: 07/07/2024

Accepted: 18/09/2024

Elucidating the Role of Third Places in Enhancing the Quality of Urban Environment) Case Study: The Eight Districts of Ahvaz City)

Hassan Howeyzavi

Ph.D Student, Geography and Urban Planning, Najaf Abad Branch, Islamic Azad University, Najaf Abad, Iran

Hamid Saberi¹

Associate Professor, Department of Geography, Najaf Abad Branch, Islamic Azad University, Najaf Abad, Iran

Mehri Azani

Assistant Professor, Department of Geography, Najaf Abad Branch, Islamic Azad University, Najaf Abad, Iran

Fereshte Ahmadi

Assistant Professor, Department of Urban Planning, Najaf Abad Branch, Islamic Azad University, Najaf Abad, Iran

Abstract

Third places serve as a manifestation of culture, identity, and civilization, providing an ideal platform for achieving a comprehensive perspective on the quality of urban environments and the quality of life of citizens. The aim of this research is to clarify the role of urban third places in improving the environmental quality of Ahvaz city. This study was conducted in 1402 in Ahvaz city using a quantitative approach, a survey method, and relying on library-documentary studies and the targeted Delphi method to identify conceptual indicators. The first statistical population consists of all Ahvaz citizens, totaling 885,000 people in 1395, of which 390 individuals were evaluated as the sample size using the Cochran formula and randomly selected through a researcher-made questionnaire. ANOVA tests, regression analysis, one-sample t-test, cross-effects analysis, and other statistical methods were used for data analysis. The second statistical population consists of 100 specialists and experts among city managers and urban management activists, of which 30 individuals were selected as the sample size using a targeted questionnaire and the snowball sampling method. The present study used the cross-impact analysis technique and the MICMAC program to analyze the components of third places and the environmental quality of Ahvaz city. Using the Delphi method, 55 components were extracted as indicators of third places and environmental quality in 10 dimensions. After examining the how and the extent of the influence of these 55 factors, 11 key factors that had the greatest role in the future state of the environmental quality of Ahvaz city were selected. The findings indicate that all 10 examined indicators were above the baseline average(3). Furthermore, in the regression model, it was revealed that the predictor variables explain approximately 74.1% of the variance of the criterion variable(environmental quality(. Region with an)average of 0.84(had a higher superiority in terms of environmental quality compared 6 to the other 8 regions of Ahvaz. The environmental quality and the level of satisfaction of Ahvaz citizens with urban third places have a strong relationship with the state of these third places in the city)with a factor loading of 0.722).

Key words: Thrid Place, Urban enviromental quality, Ahvaz city, Futurology.

---

1. Corresponding Author: h_saberi@par.iaun.ac

تبیین نقش مکان‌های سوم در ارتقاء کیفیت محیط شهری (مطالعه موردی: مناطق هشتگانه شهر اهواز)

حسن حویزای

دانشجوی دکتری، جغرافیا و برنامه ریزی شهری، واحد نجف آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف آباد، ایران

حمید صابری^۱

دانشیار، گروه جغرافیا، واحد نجف آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف آباد، ایران

مهری اذانی

استادیار، گروه جغرافیا، واحد نجف آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف آباد، ایران

فرشته احمدی

استادیار، گروه شهرسازی، واحد نجف آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف آباد، ایران

چکیده

مکان‌های سوم به مثابه تجلی گاه فرهنگ، هویت و تمدن، بستری مطلوب برای دستیابی به دیدگاهی جامع نسبت به کیفیت محیط‌های شهری و کیفیت زندگی شهروندان به شمار می‌روند. هدف از این پژوهش تبیین نقش مکان‌های سوم شهری در ارتقاء کیفیت محیطی شهر اهواز است. این پژوهش با رویکردی کمی، به شیوه پیمایشی و با اتکا بر مطالعات کتابخانه‌ای- اسنادی و روش دلفی هدفمند برای شناسایی شاخص‌های مفهومی، در سال ۱۴۰۲ در شهر اهواز انجام شد. جامعه آماری اول کلیه شهروندان اهوازی ۸۸۵۰۰۰ نفر در سال ۱۳۹۵ می‌باشند، که به وسیله فرمول کوکران تعداد ۳۹۰ نفر به عنوان حجم نمونه و به صورت تصادفی به وسیله پرسشنامه محقق ساخته مورد ارزیابی قرار گرفتند. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات از آزمون‌های ANOVA، تحلیل رگرسیون، T تک نمونه‌ای، تحلیل اثرات متقاطع و... استفاده شد. جامعه آماری دوم ۱۰۰ نفر متخصص و کارشناس از میان مدیران مسئولین و فعالان مدیریت شهری می‌باشند، که تعداد ۳۰ نفر به عنوان حجم نمونه به وسیله پرسشنامه هدفمند و از طریق روش گلوله برفی انتخاب شدند. پژوهش حاضر با بهره‌گیری از تکنیک تحلیل اثرات متقاطع و با استفاده از برنامه MICMAC به تحلیل مؤلفه‌های مکان‌های سوم و کیفیت محیطی شهر اهواز پرداخت. با استفاده از روش دلفی ۵۵ مؤلفه و در ۱۰ بعد، به عنوان شاخص‌های مکان سوم و کیفیت محیط استخراج شدند. پس از بررسی چگونگی و میزان اثرگذاری ۵۵ عامل یادشده، ۱۱ عامل کلیدی که بیشترین نقش را در وضعیت آینده کیفیت محیطی شهر اهواز داشتند، انتخاب شدند. یافته‌ها نشان می‌دهد، تمامی ۱۰ شاخص بررسی شده بالاتر از میانگین مبنا (۳) بودند. همچنین در مدل رگرسیونی مشخص شد، متغیرهای پیش‌بین حدود ($R^2 = 0.741$) از واریانس متغیر ملاک (کیفیت محیط) را تبیین می‌کنند. و منطقه ۶ (میانگین ۴/۰۸) برتری بیشتری نسبت به سایر مناطق ۸ گانه اهواز از لحاظ کیفیت محیطی داشت. کیفیت محیط و میزان رضایت شهروندان اهوازی از مکان‌های سوم شهری با توجه به فرهنگ بومی ساکنین این شهر، ارتباطی تنگاتنگ با وضعیت مکان‌های سوم این شهر (با بار عاملی ۰/۷۲۲) دارد.

کلمات کلیدی: مکان سوم، کیفیت محیط شهری، شهر اهواز، آینده پژوهی

مقدمه

مکان‌های سوم در سطوح مختلف محیطی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیبا شناسی عملکرد متفاوتی در شهرها دارند و باعث ارتقاء سیما و ویژگی‌های منطقه‌ی شهری می‌شوند. همچنین به دلیل دارا بودن خصوصیت چند عملکردی، به عنوان فاکتوری برای میان‌کنش فعالیت‌های انسانی، محیط و ارتقاء دهنده کیفیت زندگی عمل می‌کند. در حال حاضر اهمیت و نقش مکان‌های سوم در ارتقاء کیفیت محیط شهری به طور بسزایی رو به افزایش است. کیفیت محیط شهری عبارت است از شرایط اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و کالبدی- فضایی محیط شهری که نشان دهنده، میزان رضایت یا عدم رضایت شهروندان از محیط شهری است (Dutta et al, 2013:8). مکان‌های سوم شهری متعلق به عرصه عمومی و نشان‌دهنده جنبه‌ای از پویایی و سرزندگی شهرها می‌باشند (Hanks, 2020:3). که با توجه به مشابهت‌های کارکردی با اهداف مورد انتظار و تعاملات گروه‌های اجتماعی و ساختار کلی شهر تناسب دارند (Viinikka et al, 2023:57). لذا به عنوان مرکزی جهت ارتباط و تحول در شهرها شناخته می‌شوند (Nahiduzzaman et al, 2020:3). از آن جا که مکان‌های سوم شهری به عنوان گونه‌ای از فضاهای شهری پویا و سرزنده در ساعات مختلف شبانه‌روز، پذیرای اقشار مختلف جامعه می‌باشند (Lee, 2022:1). باید تحرک و دسترسی به آن‌ها برای همه ساکنین شهر به صورت برابر، ایمن، راحت و با کیفیت، را فراهم آورد (مهوری و همکاران، ۱۳۹۹: ۴۷). این مکان‌ها بنیان اصلی شکل‌گیری تعاملات اجتماعی و زندگی عمومی را بدور از مکان اول (خانه) و مکان دوم (محل کار) شامل می‌شوند (ناصری و همکاران، ۱۴۰۱: ۲۱۸). به طور کلی مکان‌های سوم شهری به عنوان محلی برای اجتماعی بودن، تعاملات اجتماعی، اجتماعی- سازی و تصویب و تأیید جامعه عمل می‌کنند (وفائی، ۱۴۰۱: ۳). فضایی که شهروندان با یکدیگر به دور از هرگونه برتری (قومی، نژادی، فرهنگی، مالی و...) شریک می‌شوند (حافظ فرقان‌تک، فرخی، ۱۴۰۱: ۲). مکان‌های سوم شهری نقش عمده‌ای در مفهوم کیفیت محیط دارند (Zhuang & Lok, 2023:1). به گونه‌ای که می‌توان این دو مفهوم را مکمل و همراه هم دانست. براساس نگاه جامعه‌شناس شهری، ری اولدنبرگ (۱۹۹۰) و نظریه‌پرداز اصلی مکان‌های سوم شهری، این مکان‌ها به عنوان قلب سرزندگی جامعه شناخته می‌شوند (کاظم‌زاده و میرزایی، ۱۴۰۰: ۶۰). از جمله ویژگی‌های مکان‌های سوم می‌توان به خنثی بودن، هم سطح‌کنندگی، گفتگو، در دسترس بودن و دست‌یابی آسان، وجود مشتری‌های ثابت، جدی نبودن محیط مکان‌های سوم و... اشاره داشت (Markoç, 2019: 83).

مکان‌های سوم، جزء مهمی از عرصه‌های همگانی شهرها می‌باشند، که از سطح شهر تا سطح واحدهای همسایگی، ساختارهای اجتماعی را بررسی و مفهوم تعامل اجتماعی را از روابط سطحی به پیوندهای اجتماعی قوی‌تر ارتقاء می‌دهند. مکان‌های سوم انواع ارتباط‌ها، برخوردها و فعالیت‌ها را پذیرا بوده و افراد را بدون در نظر گرفتن تفاوت‌های قومی، نژادی، درجات و طبقات اجتماعی و... به دور هم جمع می‌کند (Behzadpour et al, 2019:8). با توجه به بررسی‌های انجام شده، در حوزه‌های مختلف شهری و اطلاعات بدست آمده در رابطه با شاخص‌های مؤثر بر پایداری شهری، مشخص گردید؛ که کلان شهر اهواز با استانداردهای جهانی فاصله قابل ملاحظه‌ای دارد و به این دلیل کلان شهر اهواز به عنوان محدوده مورد مطالعه انتخاب گردید. در حال حاضر بسیاری از شهرهای ایران با انواع مشکلات اقتصادی، اجتماعی، کالبدی- فضایی، زیست محیطی و مدیریتی روبرو هستند، که این موضوعات ارتباط مستقیمی با مبحث کیفیت محیط شهری دارند (ساسان پور و همکاران، ۱۳۹۴: ۷).

شهر اهواز نیز به دلیل گسترش محله‌های حاشیه‌نشین، تفاوت‌های قومی و طبقاتی، میزان بالای نرخ جرم، نبود مشارکت جمعی، عدم وجود رضایت کلی از شرایط زندگی، محیط اجتماعی و کیفیت نامناسب زندگی، افزایش تراکم جمعیت شهری، مشکلات زیست محیطی، شرایط خاص آب و هوایی (ریزگردها)، فشردگی بافت‌ها، تطبیق نداشتن پیکر و سیمای شهر با معیارهای زیباشناسانه، کاهش حس هویت و... سبب تنزل کیفیت محیط شهری شده است. بنابراین با توجه به موارد ذکر شده توجه به تأثیر و نقش مکان‌های سوم در ارتقاء کیفیت محیط شهری امری ضروری است. زندگی اجتماعی شهروندان و کیفیت محیط شهری کلان شهر اهواز، همواره از عوامل گوناگونی تأثیر پذیرفته است، که یکی از آن‌ها مکان‌های سوم است. این مکان‌ها همواره محلی برای جاری شدن زندگی غیررسمی در مقابل زندگی رسمی بوده‌اند، و از این رو، همواره نقشی اساسی در زندگی اجتماعی عمومی شهر داشته‌اند. در کلان شهر اهواز نقاط کانونی ارائه دهنده فعالیت‌های فراغتی و تفریحی بسیاری که به عنوان مکان سوم شناسایی شده‌اند، وجود دارد؛ که می‌توان این موارد را نام برد: مراکز تجاری-تفریحی موجود در منطقه کیانپارس (تشریفات، بازار امام رضا، برج، ایران نگین، بازار مرو، چایخانه سنتی در خیابان ۷ کیانپارس، بلوار ساحلی شرقی و غربی کیانپارس، جزیره گردشگری ریف)، سیتی سنتر فیروزه در منطقه گلستان، سیتی سنتر مه‌زیار در زیتون کارمندی، سیتی سنتر هیراد در منطقه پادادشهر، هلدینگ‌های پیراستار در منطقه ملی راه، رستوران گردان در بلوار پاسداران منطقه سه، پاساژ کارون در پیاده راه نادری، کتابخانه مرکزی در کیانپارس، کافه و چایخانه‌های سنتی موجود در خیابان انوشه لشکرآباد، کافی شاپ‌ها و پارک‌های موجود در سطح شهر اهواز و... امروزه ارتقاء کیفیت محیط‌های شهری مهم‌ترین هدف اجرای طرح‌ها و برنامه‌ریزی‌های شهری در کشورهای مختلف است. بنابراین بررسی مکان‌های سوم و افزایش توانمندی این مکان‌ها از جمله راهکارهای مهم در ارتقاء کیفیت محیط تلقی می‌گردد. هدف این مقاله، تبیین نقش مکان‌های سوم در ارتقاء کیفیت محیط شهر اهواز و شناخت ابعاد و مؤلفه‌های مؤثر در آن به کمک رویکرد آینده پژوهی می‌باشد. بنابراین سؤال اصلی پژوهش حاضر این است.

- مکان‌های سوم چگونه می‌توانند، در ارتقاء کیفیت محیطی شهر اهواز تأثیرگذار باشند؟

مبانی نظری

امروزه فضاهای عمومی به عنوان صحنه‌ی آشکارسازی زندگی اجتماعی در نظر گرفته می‌شوند. این فضاها که شامل خیابان‌ها، پارک‌ها، میدان‌ها، فضاهای سبز و باغ‌ها، مراکز شهری و دیگر فضاها (که افراد به صورت برنامه‌ریزی شده و یا اتفاقی دیدار می‌کنند) دارای نقش محوری در کیفیت زندگی اجتماعی هستند و جامعه‌شناسان از آن‌ها تحت عنوان "مکان سوم" با در نظرگیری فضاهای مسکونی به عنوان مکان اول و محل‌های کار به عنوان مکان دوم یاد می‌کنند (Zhou, 2012:19). فضاهای عمومی موجب پایداری و همبستگی در محیط‌های همسایگی و اجتماع می‌شوند. مهم‌ترین عنصر در این فضاها کاربران و استفاده‌کنندگان می‌باشد. در این مورد مورخ و جامعه‌شناس آمریکایی، ویلیام وایت، بیان می‌دارد: آن چه بیش از همه موجب جلب توجه افراد می‌شود، دیگر افراد می‌باشد (Whyte and William, 2009:29).

اصطلاح مکان سوم اولین بار توسط ری اولدنبرگ جامعه‌شناس شهری آمریکایی در کتاب «مکان بسیار خوب» در دهه ۱۹۹۰ به کار رفت، او تجربه زندگی روزانه در سه حیطه مکان اول/ خانه یا سکونت، مکان دوم/ کار و مکان سوم/ زندگی اجتماعی (تفریح و اوقات فراغت) را بررسی می‌کند. تأکید او بر ضرورت ایجاد تعادل در این سه قلمرو به عنوان یک تجربه زیستی مطلوب می‌باشد، هر چند مکان اول و دوم عوامل هویت بخش به شمار می‌آیند، مکان سوم زمینه لازم برای ایجاد قلمرو اجتماعی را فراهم می‌کند. اولدنبرگ مکان سوم را عرصه‌ای به عنوان یک پناهگاه در مقابل خانه یا محل کار تعریف کرده؛ جایی که مردم می‌توانند، به طور منظم به آن جا سر زده و به دیدار و تعامل با دوستان، همسایگان، همکاران و غریبه‌ها پردازند. این مکان‌ها معمولاً دارای محیطی دوستانه و با کیفیت بوده، که باعث افزایش دلبستگی مردم به یکدیگر شده و افزایش تعاملات اجتماعی و حس تعلق به مکان می‌شود. افراد با ویژگی‌های مختلف سنی و جنسی، با حضور در این فضاهای اجتماعی، خواسته‌ها و فعالیت‌های مورد نیازشان را برآورده می‌کنند. فضاهای جمعی و اجتماع پذیر در طیف گسترده‌ای از فضاهای کاملاً عمومی تا کاملاً خصوصی قرار دارند. اولدنبرگ مکان‌های سوم را، فضاهایی متنوع، پذیرای گردهمایی‌های منظم، غیررسمی، داوطلبانه، شاد و غیرقابل پیش‌بینی در خارج از قلمرو سکونت و کار معرفی می‌کند (Mehta and Bosson, 2010:14).

مکان‌های سوم به عنوان جایگاه زندگی اجتماعی و فضاهای عمومی به شهروندان این امکان را می‌دهد، که با بهره‌گیری از نیازها و محرک‌ها، قلمروهای اجتماعی در رابطه با افراد آشنا و غریبه را فراهم کرده و به نوعی مکانی برای معاشرت مردم باشند. مکان‌های سوم برای شکل دادن به جوامع محلی ضروری بوده و کلید اصلی رفاه زندگی شهری می‌باشند. مکان سوم شامل فضاهای عمومی گوناگونی است، که پذیرای اجتماعاتی است؛ که به شکل داوطلبانه دور از خانه و کار شادمانه به دور هم جمع شده و اکثراً معمولی و غیررسمی هستند؛ مثل قهوه خانه‌ها. حضور شهروندان پیاده در فضای شهری پویا، موجبات تحرک اقتصادی و حس تعلق به محیط را فراهم می‌کند و در نقش فضای پایدار سیاسی به هم پوشانی بین مکان‌های سوم و فضاهای باز دموکراتیک اشاره دارد. ویژگی‌های اصلی آن‌ها بی طرفی، همسطح کننده، فراگیر بودن، ظاهر ساده، انعطاف پذیری، مکالمه فعالیت اصلی، سرگرمی (جو غیرجدی) و استقبال منظم (مشتری‌های ثابت) می‌باشند (Memarovic et al., 2014:8).

مکان سوم به عنوان هسته اتفاقات غیررسمی عمومی زندگی در شکل‌گیری تعاملات اجتماعی بسیار تأثیرگذار است. مکان‌های سوم شامل فضاهایی می‌شوند، که رابط بین افراد با جامعه‌ی بزرگترشان می‌باشند. پدیدار شدن این مکان‌ها شامل مفاهیم جامعه‌پذیری و معاشرت‌پذیری، بازی، تفریح و خنده است. این مکان‌ها انسان‌ها را برای کنار هم بودن یا دوستی فرا می‌خواند. افراد به این مکان‌ها ساختار، معنا و فرصت برای بیان و اظهارات شخصی‌شان را می‌دهند. حس شهروندی و حس اجتماع پذیری در مکان‌های سوم شکل می‌گیرد. در مکان‌های سوم، حضور اختیاری و غیررسمی بوده و محیطی شاد، منظم و فضایی مطلوب را در اختیار استفاده کنندگان قرار می‌گیرد و از این لحاظ بر مکان‌های اول و دوم اولویت دارد. این مکان‌ها بیشتر از آن که یک محصول باشند، یک تجربه هستند (Tumanan, 2012:11).

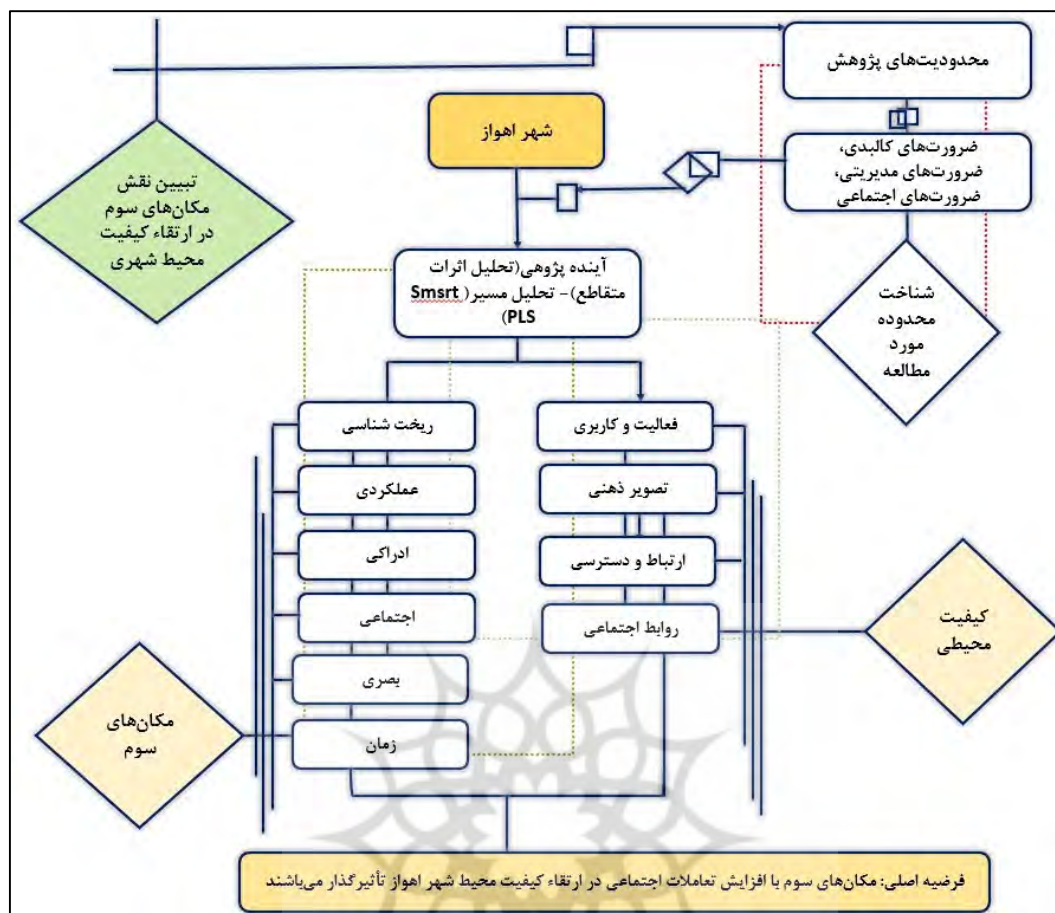
مفهوم مکان سوم در اصل رسیدن به ایده‌آل فضای اجتماعی می‌باشد. اولدنبرگ در کتاب «مکان بسیار خوب» باغ‌ها، باغچه‌ها، خیابان‌های اصلی، کافه‌ها و قهوه خانه‌ها را به عنوان مکان سوم معرفی کرده و بیان می‌کند، که این مکان‌ها قلب سرزنده اجتماعی جامعه و پایه و اساس دموکراسی اجتماعی می‌باشند (دانش پژوه و مدیری، ۱۳۹۳:۹).

اولدنبورگ بیان می‌کند که خانه‌ها به تنهایی جامعه را نمی‌سازند و خانه‌های مجهز در یک محله باعث رضایت ساکنان نمی‌شوند و این تعامل میان افراد است که باعث آرامش و در نهایت رضایت‌مندی می‌شود. خانه (مکان اول) و کار (مکان دوم) نقش مهمی در رضایت افراد دارند ولی در نهایت مکان سوم به تحقق این رضایت کمک می‌کند. نیاز به تعامل اجتماعی، یکی از نیازهای جهانی انسان و کلید اصلی زندگی سالم و رضایت بخش می‌باشد. تعامل اجتماعی بر سلامت، رفاه و رضایت از زندگی به خصوص در بزرگسالان تأثیر می‌گذارد و به عنوان قطب اصلی برای جامعه محلی در یک محیط شهری شناخته می‌شود، مکان‌های سوم، به عنوان مکان‌های جمع آوری شناخته می‌شوند. مکان‌های سوم مکان‌هایی نه پویا و ایستا؛ بلکه مکان‌هایی برای ملاقات طراحی شده‌اند (Goosen and Cilliers, 2018:24).

مکان‌های سوم باعث تقویت جامعه و ارتباط بین افراد خارج از خانه و محل کار می‌شوند. زندگی در مکان‌های سوم بخشی از «محیط ساخته شده» است که به شرایط عینی زندگی کمک می‌کند. به عقیده اقتصاددانان «کیفیت زندگی» یک کالای اقتصادی است و دارای ابعاد مختلفی است، دریافت فرصت ساکنان برای دیدن فضای مشترک از نزدیک، رضایت محله را تحت تأثیر قرار می‌دهد. مکان‌های سوم به عنوان فضاهای عمومی منحصر به فرد برای تعامل اجتماعی عمل می‌کنند و زمینه‌ای برای جامعه‌پذیری، خودانگیختگی، ایجاد اجتماع و بیان عاطفی فراهم می‌کنند. همچنین مکان‌های سوم وسیله‌ای برای «ارتباط با واقعیت» از طریق پیوندهای شخصی صمیمی در خارج از خانه و محل کار می‌باشند. مکان‌های سوم روابط جامعه را از طریق تعامل اجتماعی تقویت و تعهد خود را به سیاست‌های محلی از طریق گفتمان عمومی آگاهانه تقویت می‌کنند. همچنین با دسترسی عمومی و ترویج تعامل باز و مرئی، احساس امنیت را فراهم می‌آورند (Jeffres et al, 2009:13).

مفهوم کیفیت محیط در دهه ۱۹۶۰ با شناسایی معیارهای آن مطرح شد، در اولین کنفرانس سکونتگاه‌های سازمان ملل در سال ۱۹۷۶ این مفهوم مطرح شد؛ در این کنفرانس مفهوم کیفیت محیط را در برقراری عدالت اجتماعی و برآورده ساختن، نیازهای اساسی انسان‌ها مترادف و همسو ارزیابی کردند (Gałkowski & Antosz, 2022:127) (شکل ۱).

شکل ۱: نمودار مدل مفهومی پژوهش

ماخذ: نگارندگان

پیشینه تحقیق

ناصحی و همکاران (۱۴۰۲)، در مقاله‌ای با عنوان پایداری اجتماعی و مکان‌های سوم شهری: نمونه شهر اصفهان در ایران و با هدف بررسی نقش مکان‌های سوم در ارتقاء پایداری اجتماعی در نواحی شهری شهر اصفهان و کشف ابعاد و مؤلفه‌های مهم آن انجام گرفت؛ نتایج تحلیل علت و معلولی از طریق DEMATEL نشان داد که پویایی و سرزندگی و انعطاف‌پذیری اصلی‌ترین و تأثیرگذارترین عوامل در افزایش پایداری اجتماعی در اصفهان هستند.

ساسانی و همکاران (۱۴۰۰)، در مقاله‌ای به مطالعه نقش محورهای پیاده در ارتقاء کیفیت محیط شهری پرداختند. نتایج نشان می‌دهد که نقش و تأثیر پیاده راه‌ها باعث پویایی محیط و فضاهای شهری می‌گردد، به همین منظور افزایش کیفیت پیاده راه‌ها باعث افزایش کیفیت محیط شهری می‌شود.

مجتبوی و قاسمی (۱۳۹۹)، در مقاله‌ای به بررسی عوامل کالبدی مؤثر بر ایجاد تعاملات اجتماعی در کافه بازی‌ها به عنوان مکان سوم پرداختند. در پژوهش حاضر به تأثیر مستقیم محیط کالبدی بر افزایش تعاملات اجتماعی تأکید می‌شود و عوامل کالبدی مؤثر بر افزایش تعاملات اجتماعی در فضای کافه بازی مورد شناسایی قرار می‌گیرند.

سنایی فر و باقری (۱۳۹۸)، مقاله‌ای با عنوان تبیین اصول برنامه‌ریزی و طراحی مکان‌های سوم جهت ارتقاء تعاملات اجتماعی را بررسی نمودند. نتایج نشان می‌دهد، که یک مکان سوم باید واجد ویژگی‌هایی نظیر قابل استفاده برای گروه‌های مختلف سنی و جنسیتی، امکان برقراری گفتگو، آرامش، دارای استفاده کنندگان ثابت، حس امنیت، احساس آزادی و ناشناس بودن، امکان دیدن دوستان و آشنایان، همجواری با فعالیت‌های مرتبط با خوردن و نوشیدن ارزان قیمت، وجود فعالیت‌های تفریحی، نزدیکی به مرکز شهر، نزدیکی به مراکز تجاری، دسترسی به پارکینگ، شفافیت در نامسازی، واضح و آشکار بودن، پیاده مدار بودن و آسایش محیطی و... باشد.

محمدزاده و همکاران (۱۳۹۷)، در مقاله‌ای به بررسی نقش مکان سوم در ارتقاء عملکرد فضاهای شهری پرداختند. اطلاعات به دست آمده بیان می‌دارد، که مکان سوم با داشتن ویژگی‌های از جمله ایجاد سرزندگی در فضاهای شهری، ایجاد امنیت اجتماعی، ارتقاء برخوردهای اجتماعی، ایجاد فضایی تعریف شده برای فعالیت‌های اجتماعی غیر رسمی و... سبب می‌شود، که افراد جامعه نسبت به استفاده از فضاهای شهری راغب شوند که این امر سبب ارتقاء عملکرد فضاهای شهری و احیا این فضاها می‌شود.

عبدالله‌زاده فرد و همکاران (۱۳۹۵)، مقاله‌ای با عنوان تعیین و بررسی مؤلفه‌های طراحی مکان سوم با هدف افزایش تعاملات اجتماعی نمونه موردی خیابان ستارخان شیراز را بررسی نمودند. اهدافی مانند رهایی از استرس فشارهای عصبی تنهایی و غریبگی تفاوت ماهوی با مکان‌های زندگی روزمره تقویت تعاملات و دیالوگ‌های اجتماعی ارتقاء فرهنگ شهروندی و شهروندگرا کردن شهر جزء نتایج پژوهش قرار می‌گیرد.

ژوزفین بیگلین^۱ (۲۰۲۱) به بررسی یافته‌ها و تجربیات شرکت‌کنندگان از «مکان‌های سوم» (به عنوان مثال، فضای سبز عمومی و کتابخانه‌ها) شمال غربی بریتانیا پرداخته است. نتایج نشان داد؛ در مکان‌های سوم شرکت‌کنندگان می‌توانستند، با هویت‌هایی فراتر از برجسب پنهانگی (دوباره) ارتباط برقرار کنند، و پیوندهای فرهنگی و فراملی می‌توانست تقویت شود.

هیپ و همکاران^۲ (۲۰۱۹) با استفاده از مطالعه خانواده و همسایگی داده‌های مربوط به مکان‌های سوم در لس آنجلس، انسجام و تعامل همسایه‌ها در مناطق فقیرنشین نامناسب بود.

گوسن و سیلیرز^۳ (۲۰۱۸) در مقاله خود به بررسی نقش مکان‌های سوم در پایداری اجتماعی پرداخته و آن را باعث رضایت ساکنین و افزایش کیفیت محیط شهری می‌داند.

ناسوشن و زهرا^۴ (۲۰۱۷) در پژوهشی با عنوان کمک فضای باز عمومی به کیفیت محیط شهری بیان داشتند، که مردم در فضاهای عمومی به فعالیت‌های اجتماعی می‌پردازند، که این باعث انسجام، هم‌افزایی، پویایی و توسعه اقتصادی شهر می‌شود.

محدوده مورد مطالعه

شهر اهواز مرکز استان خوزستان، در عرض شمالی $31^{\circ}20'$ و $48^{\circ}40'$ طول شرقی قرار دارد. اهواز هفتمین کلان شهر ایران، دارای دو بخش الهائی و لامی (گبیر یک) و شامل هشت منطقه شهرداری است. مساحت شهر اهواز در حدود $18806/44$ هکتار

1. Josephine Biglin

2. Hipp et al

3. Goosen & Cilliers

4. Nasution & Zahrah

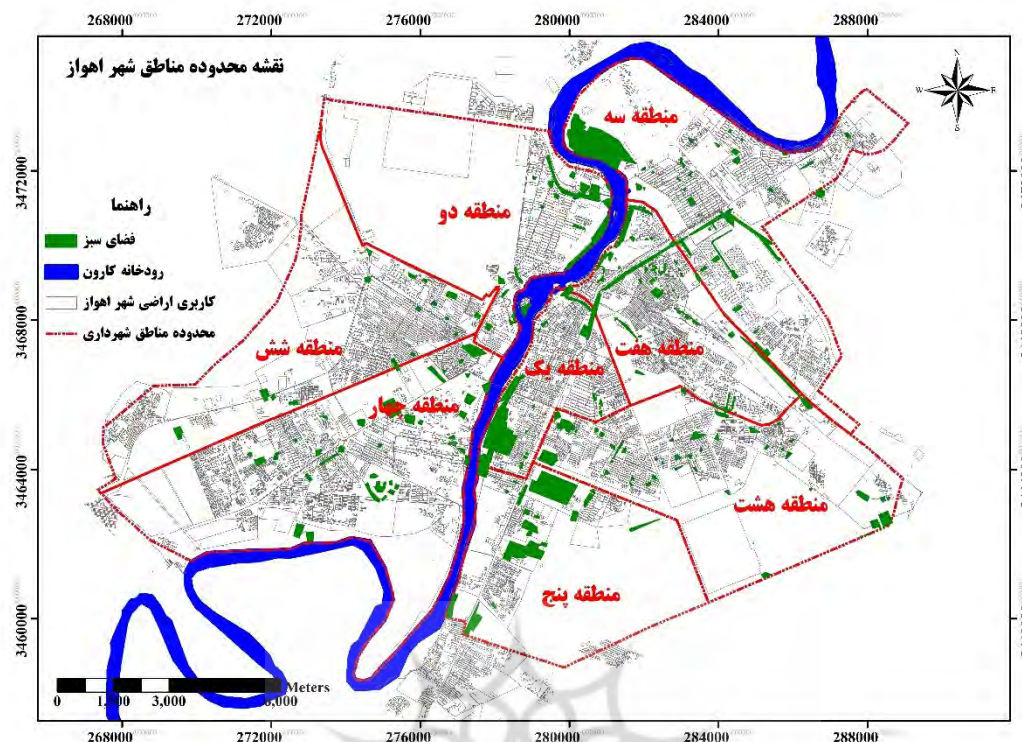
می باشد. ارتفاع اهواز از سطح دریا ۱۸ متر است. شهر اهواز در مرکز جلگه ای خوزستان قرار گرفته و مکان استقرار آن مسطح و فاقد ناهمواری با ارتفاعات خاصی است. رودخانه کارون که شهر اهواز را به دو قسمت شرقی و غربی تقسیم می کند، از شمال شهر وارد شده و از جنوب آن خارج می شود (شکل ۲). جمعیت این شهر، طبق سرشماری نفوس و مسکن ۱۳۹۵ برابر با ۱۱۸۴۷۸۸ نفر می باشد، که به عنوان هفتمین شهر پرجمعیت ایران معرفی می گردد. این شهر دارای ۸ منطقه شهری، ۳۴ ناحیه و ۱۲۴ محله براساس آخرین تقسیم بندی های انجام یافته می باشد (معاونت برنامه ریزی شهرداری اهواز، ۱۴۰۰: ۶) (جدول ۱).

جدول ۱: مشخصات عمومی مناطق شهرداری اهواز

منطقه	مساحت محدوده مناطق (هکتار)	سهم از مساحت کل	جمعیت سال ۹۵	برآورد جمعیت سال ۱۴۰۰	سهم از کل جمعیت سال ۱۴۰۰ (درصد)	تراکم جمعیتی سال ۱۴۰۰ (نفر در هکتار)
منطقه ۱	۱۱۰۲/۶	۶	۱۳۹۴۲۷	۱۴۸۵۸۳	۱۲	۱۳۵
منطقه ۲	۲۹۱۳/۰۸	۱۶	۱۰۷۲۷۴	۱۱۴۳۱۷	۹	۳۹
منطقه ۳	۳۱۸۱/۳۶	۱۸	۱۷۶۱۶۷	۱۸۷۷۳۵	۱۵	۵۹
منطقه ۴	۲۵۲۷/۰۹	۱۲	۱۵۳۳۱۳	۱۶۳۳۸۰	۱۳	۶۵
منطقه ۵	۲۱۵۴/۷۴	۱۰	۱۰۵۴۷۷	۱۱۲۴۰۲	۹	۵۲
منطقه ۶	۲۱۱۰/۵۳	۱۱	۱۶۵۱۱۰	۱۷۵۹۵۱	۱۴	۸۳
منطقه ۷	۱۷۱۸/۷۱	۱۰	۱۴۶۲۱۸	۱۵۵۸۱۹	۱۲	۹۱
منطقه ۸	۳۰۹۸/۱۱	۱۷	۱۹۱۸۰۲	۲۰۴۳۹۴	۱۶	۶۶
مجموع	۱۸۸۰۶/۴۴	۱۰۰	۱۱۸۴۷۸۸	۱۲۶۲۵۸۱	۱۰۰	۶۷
رودخانه	۶۸۷/۵۷	-	-	-	-	-
محدوده قانونی شهر	۱۹۴۹۴/۰۱	-	-	-	-	-

مآخذ: معاونت برنامه ریزی شهرداری اهواز، ۱۴۰۰

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

شکل ۲: موقعیت و حریم مناطق شهر اهواز

ماخذ: نگارندگان

روش‌شناسی تحقیق

این پژوهش از نظر ماهیت هدف کاربردی و از لحاظ روش تحقیق توصیفی-تحلیلی مبتنی بر مطالعات میدانی است. جمع‌آوری اطلاعات بر اساس تلفیق روش‌های اسنادی و مطالعات میدانی انجام گرفت. منبع و مبنای اصلی داده‌های تجزیه و تحلیل، نظرات کارشناسان و متخصصان بود. با توجه به جمعیت مناطق شهر اهواز (آمارنامه رسمی در سال ۱۳۹۵ برابر با ۱۳۰۲۵۹۱)، مطابق با فرمول کوکران تعداد ۳۹۰ نفر از ساکنین این مناطق برگزیده و پرسشنامه محقق ساخته، به صورت تصادفی بین ساکنین این مناطق توزیع گردید. از نرم‌افزارهای SPSS جهت تجزیه و تحلیل نتایج مربوط به پرسشنامه تحقیق استفاده شد، برای مقایسه وضعیت کیفیت محیطی در مناطق مختلف شهر اهواز، از تحلیل واریانس یک طرفه، آزمون T تک نمونه‌ای و رگرسیون چندگانه استفاده گردید. همچنین در این پژوهش ابتدا با دیدی سیستماتیک و ساختاری به مرور ادبیات نظری در حوزه مکان‌های سوم و کیفیت محیط‌های شهری پرداخته شد، سپس بر پایه مبانی نظری حاصل و با استفاده از روش دلفی دو مرحله‌ای، ۵۵ شاخص و متغیرهای تأثیرگذار در قالب ۶ مؤلفه در بعد مکان‌های سوم (ریخت‌شناسی، عملکردی، ادراکی، اجتماعی، بصری و زمان) و ۴ مؤلفه در بعد کیفیت محیطی (فعالیت و کاربری، تصویر ذهنی و آرامش، ارتباط و دسترسی و روابط اجتماعی) استخراج شد. از نرم‌افزارهای MICMAC برای تجزیه و تحلیل نتایج مربوط به آینده پژوهی نظرات کارشناسان استفاده شد. در این پژوهش متخصصان شامل ۳۰ نفر از کارشناسان و متخصصان شهرداری، راه و مسکن، استانداری و سازمان‌های وابسته و متخصصان دانشگاهی در زمینه‌های مدیریت شهری، شهرسازی، برنامه‌ریزی شهری و غیره به صورت نمونه برداری گلوله برفی انتخاب شدند. پس از انتخاب خبرگان و تشریح مساله برای آن‌ها پرسشنامه تهیه و برای متخصصین ارسال

شد، سپس با دریافت نظر خبرگان به تجزیه و تحلیل آن‌ها و طبقه‌بندی پرسش‌ها و اعلام توافقات پرداخته شد و در نهایت برای امتیازدهی به مؤلفه‌ها از میان خبرگان ۵ نفر انتخاب و با استفاده از پنل خبرگان به مؤلفه‌ها و سناریوها امتیاز داده شد و با تهیه ماتریسی ۵۵ در ۵۵ به کمک نرم افزار آینده پژوهی MICMAC به بررسی سناریوها و نیروهای پیشران مؤثر بر کیفیت محیطی شهر اهواز پرداخته شد. در مرحله دوم عوامل با استفاده از تکنیک تأثیرات متقابل (روش تحلیل ساختاری) امتیازدهی شده و در محیط نرم افزار MICMAC گرفتند. در نهایت، عوامل پیشران و کلیدی مکان‌های سوم و کیفیت محیطی با توجه امتیاز تأثیرگذاری و تأثیرپذیر مستقیم انتخاب شد. شاخص‌های مورد استفاده در این پژوهش در جدول ۲ به صورت کدگذاری شده مشخص است.

جدول ۲: شاخص‌ها و مؤلفه‌های تأثیرگذار در مکان‌های سوم و کیفیت محیط شهر اهواز

بعد	مؤلفه - شاخص	شناسه	گویه	بعد	مؤلفه - شاخص	شناسه	گویه
مکان سوم	رینخت شناسی	VAR1	نفوذ پذیری و دسترسی	کیفیت محیط	فعالیت و کاربری	VAR36	تجارت های محلی
		VAR2	انعطاف پذیری			VAR37	الگوی کاربری زمین
		VAR3	ایمنی و امنیت			VAR38	ارزش مالکیت
		VAR4	آسایش اقلیمی			VAR39	میزان اجاره بها
		VAR5	محسوریت			VAR40	خرده فروشی
	عملکردی	VAR6	تنوع و گوناگونی		تصویر ذهنی و آرامش	VAR41	آمار جرم
		VAR7	دسترسی			VAR42	سطح بهداشت
		VAR8	ایمنی و امنیت			VAR43	شرایط ساخت و ساز
		VAR9	انعطاف پذیری			VAR44	اطلاعات محیطی
		VAR10	رونق اقتصادی			VAR45	ترافیک
	ادراکی	VAR11	هویت مکان		ارتباط و دسترسی	VAR46	تفکیک
		VAR12	غناى حسی			VAR47	حمل و نقل
		VAR13	حس مکان			VAR48	فعالیت پیاده
		VAR14	معنا			VAR49	الگوی استفاده از پارکینگ
		VAR15	خوانایی			VAR50	تعداد زنان، کودکان و سالخوردگان
	انفعالی	VAR16	سادگی		روابط اجتماعی	VAR51	شبکه های اجتماعی
		VAR17	راحتی و آسایش			VAR52	فعالیت های داوطلبانه
		VAR18	سرزندگی			VAR53	استفاده شبانه
		VAR19	حضورپذیری و اجتماع پذیری			VAR54	زندگی خیابانی
		VAR20	ایمنی و امنیت			VAR55	تعاملات مثبت
		VAR21	دسترسی				
		VAR22	مشارکت				
		VAR23	حس تعلق				

	آسایش	VAR24	سوم	
	سرزندگی	VAR25		
	هویت	VAR26		
	غنای بصری	VAR27		
	فرهنگ گرایی	VAR28		
	حس مکان	VAR29		
	جذابیت	VAR30		
	سبزینگی	VAR31		
	اجتماع پذیری	VAR32		
	خوانایی	VAR33		
	حس تاریخ و تداوم	VAR34		سوم
	ریتیم	VAR35		

مآخذ: نگارندگان

بحث و یافته‌ها

برای بررسی وضعیت مکان‌های سوم شناخته شده شهر اهواز که شامل: ۱. مجتمع تجاری- تفریحی کارون ۲. مجتمع تجاری- فرهنگی- گردشگری فراغتی سیتی سنتر مهزیار ۳. مجتمع تجاری- ورزشی هلدینگ هایپر استار ۴. کیانپارس، مجتمع تجاری- ورزشی تفریحی هایپر خلیج فارس ۵. پادادشهر مجتمع تجاری- تفریحی هیراد ۶. کافی شاپ و مجموعه تفریحی ورزشی در منطقه پردیس ۷. مجموعه های چایخانه سستی در منطقه کوی علوی ۸. رستوران و کافی شاپ واقع در وسط رودخانه کارون بنام ریف می‌باشند؛ از آزمون آنالیز واریانس یک طرفه استفاده شد؛ نتایج مورد نظر در جدول ۳ نشان داد؛ وضعیت مکان‌های سوم شناخته شده اهواز در سطح ۹۵ درصد اطمینان معنادار می‌باشد (Sig= 0/00)، (F=23/182) به این معنی که وضعیت مکان‌های سوم شناخته شده اهواز، مقادیر متفاوتی است. مقایسه میانگین متغیر مکان‌های سوم در بین مناطق مختلف نشان داد؛ به ترتیب پادادشهر مجتمع تجاری تفریحی هیراد (میانگین ۴/۲۳)، کافی شاپ و مجموعه تفریحی- ورزشی در منطقه پردیس (میانگین ۴/۰۶)، مجتمع تجاری- فرهنگی- گردشگری فراغتی سیتی سنتر مهزیار (میانگین ۳/۸۹)، رستوران و کافی شاپ واقع در وسط رودخانه کارون به نام ریف (میانگین ۳/۷۹)، کیانپارس، مجتمع تجاری- ورزشی تفریحی هایپر خلیج فارس (میانگین ۳/۷۶)، مجتمع تجاری- تفریحی کارون (میانگین ۳/۷۴)، مجموعه های چایخانه سستی در منطقه کوی علوی (میانگین ۳/۶۳)، مجتمع تجاری- ورزشی هلدینگ هایپر استار (با میانگین ۳/۵۶) قرار دارند. که نشان دهنده وضعیت مناسب تمامی مکان‌های سوم شناخته شده و بررسی شده در پژوهش حاضر می‌باشد.

جدول ۳: بررسی و تحلیل وضع موجود مکان‌های سوم شناخته شده شهر اهواز

نام منطقه	تعداد نمونه	میانگین	انحراف معیار
مجتمع تجاری- تفریحی کارون	۶۲	۳/۷۴	۰/۸۲۸
مجتمع تجاری- فرهنگی- گردشگری فراغتی سیتی سنتر مهزیار	۴۴	۳/۸۹	۰/۷۲۲
مجتمع تجاری- ورزشی هلدینگ هایپر استار	۳۶	۳/۵۶	۰/۹۶۹
کیانپارس، مجتمع تجاری- ورزشی تفریحی هایپر خلیج فارس	۶۸	۳/۷۶	۰/۷۷۵
یاد داد شهر مجتمع تجاری تفریحی هیراد	۴۲	۴/۲۳	۰/۷۹۵
کافی شاپ و مجموعه تفریحی ورزشی در منطقه پردیس	۴۹	۴/۰۶	۰/۹۱۲
مجموعه های چایخانه سنتی در منطقه کوی علوی	۴۱	۳/۶۳	۰/۹۶۸
رستوران و کافی شاپ واقع در وسط رودخانه کارون بنام ریف	۴۸	۳/۷۹	۰/۹۲۲
مجموع	۳۹۰	۳/۷۹	۰/۸۵۹

مآخذ: نگارندگان

جهت واکاوی و بررسی وضع موجود شاخص‌های کیفیت محیط و مکان سوم با استفاده از آزمون T تک نمونه‌ای به بررسی میانگین شاخص‌های ده گانه این دو متغیر با میانگین مبنا (۳) پرداخته شد. نتایج حاصل از آزمون در جدول ۴ نشان می‌دهد؛ شاخص و بعد اجتماعی در متغیر مستقل (مکان سوم) و شاخص فعالیت و کاربری در متغیر وابسته پژوهش یعنی کیفیت محیطی، بیشترین مقدار میانگین را دارند. ضمن این که تمامی شاخص‌ها بالاتر از میانگین مبنا بودند. نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل آزمون پارامتریک T تک نمونه‌ای نشان می‌دهد؛ که میانگین نظرات ۳۹۰ پاسخگو در ارتباط با متغیر وابسته (کیفیت محیطی) برابر با ۳/۵۳ و بزرگتر از میانگین فرضی (۳) است؛ همچنین در خصوص متغیر وابسته (مکان سوم) نیز همین امر با میانگین ۳/۷۹ مصداق دارد. از سویی دیگر، با مد نظر گرفتن یک طرفه بودن آزمون و مثبت بودن حد بالا و پایین، مقدار میانگین از مقدار مورد آزمون بیشتر می‌باشد؛ و با توجه به سطح معنادار (Sig) برآورد شده، که برای تمامی شاخص‌ها، مقدار آن کمتر از ۰/۰۵ می‌باشد ($P < 0/05$)؛ می‌توان اذعان داشت در سطح ۹۵ درصد اطمینان، وضعیت مؤلفه‌های ۴ گانه کیفیت محیط در سطح شهر اهواز وضعیت نسبتاً مناسب و بالایی دارا می‌باشند.

جدول ۴: بررسی و تحلیل وضع موجود شاخص‌های کیفیت محیطی و مکان سوم

نام متغیر	فراوانی	میانگین	انحراف معیار	میانگین فرضی	سطح معنی داری
مکان‌های سوم	۳۹۰	۳/۷۹	۰/۸۵۹	۳	۰/۰۰۰
ریخت‌شناسی	۳۹۰	۳/۶۴	۰/۷۷۹	۳	۰/۰۰۰
عملکرد	۳۹۰	۳/۲۶	۰/۷۱۸	۳	۰/۰۰۰
ادراکی	۳۹۰	۳/۷۹	۰/۷۸۲	۳	۰/۰۰۰
اجتماعی	۳۹۰	۴/۴۵	۰/۸۷۱	۳	۰/۰۰۰
بصری	۳۹۰	۳/۳۲	۰/۸۰۹	۳	۰/۰۰۰
زمان	۳۹۰	۳/۷۶	۰/۹۹۴	۳	۰/۰۰۰
کیفیت محیطی	۳۹۰	۳/۵۳	۰/۹۹۰	۳	۰/۰۰۰
فعالیت و کاربری	۳۹۰	۳/۵۰	۰/۸۵۴	۳	۰/۰۰۰
تصویر ذهنی و آرامش	۳۹۰	۳/۵۲	۰/۸۷۴	۳	۰/۰۰۰
ارتباط و دسترسی	۳۹۰	۳/۴۹	۰/۸۱۰	۳	۰/۰۰۹
روابط اجتماعی	۳۹۰	۳/۱۲	۰/۹۰۶	۳	۰/۰۰۰

مآخذ: نگارندگان

برای مطالعه تأثیر همزمان شاخص‌های شش‌گانه متغیر مستقل (مکان‌های سوم) بر روی متغیر وابسته (کیفیت محیط) از تحلیل رگرسیون چندگانه استفاده شده است (جدول ۵). برای این مهم، ابتدا متغیر کلی کیفیت محیط به عنوان متغیر وابسته و شاخص‌های شش‌گانه مکان‌های سوم شهری شامل ریخت‌شناسی، عملکرد، ادراک، اجتماعی، بصری و زمان به عنوان متغیرهای مستقل وارد مدل رگرسیونی شده و با روش گام به گام مراحل مدل اجرا شد. در تبیین کیفیت محیطی شهر اهواز از روی شاخص‌های تأثیرگذار در مکان‌سوم، شش شاخص (ریخت‌شناسی، عملکرد، ادراک، اجتماعی، بصری و زمان) وارد معادله رگرسیونی شد و در مجموع متغیرهای پیش‌بین حدود $R^2 = 0.741$ از واریانس متغیر ملاک (کیفیت محیط) را تبیین می‌کنند. همچنین با توجه به مقدار Sig ($0/000$) و مقدار F ($373/182$)، می‌توان گفت متغیرهای مستقل به خوبی تغییرات متغیر وابسته (کیفیت محیطی) را تبیین کرده و مدل معنی دار می‌باشد. نتایج تحلیل رگرسیون به روش گام به گام نشان داد؛ مهم‌ترین شاخص تأثیرگذار بر متغیر کیفیت محیط، شاخص اجتماعی ($0/317$)، پس از آن به ترتیب شاخص زمان ($0/250$)، بصری ($0/178$)، ادراک ($0/163$)، عملکرد ($0/123$)، ریخت‌شناسی ($0/110$) دارد؛ لذا می‌توان گفت، با افزایش هر واحد متغیر مستقل، نمره متغیر وابسته (کیفیت محیطی) به اندازه چند واحد ضریب رگرسیون (Beta) تغییر می‌کند.

جدول ۵: بررسی تأثیر مکان‌های سوم شهری بر کیفیت محیط

متغیرها	R	R2 (ضریب تعیین)	B	Beta (ضرایب استاندارد شده)	t	Sig
ریخت شناسی	۰/۸۶۱	۰/۷۴۱	۰/۱۴۰	۰/۱۱۰	۲/۹۶۸	۰/۰۰۳
عملکرد			۰/۱۷۰	۰/۱۲۳	۳/۲۹۹	۰/۰۰۱
ادراک			۰/۱۸۰	۰/۱۶۳	۳/۴۸۶	۰/۰۰۳
اجتماعی			۰/۳۶۰	۰/۳۱۷	۶/۸۷۴	۰/۰۰
بصری			۰/۲۱۸	۰/۱۷۸	۴/۷۳۹	۰/۰۰
زمان			۰/۲۴۹	۰/۲۵۰	۶/۸۳۶	۰/۰۰

مآخذ: نگارندگان

F=373/182, Sig=000/0, N=390

جهت مقایسه درک گروه‌های اجتماعی مختلف (پایگاه اجتماعی، ترکیبی از میزان تحصیلات، برخورداری منطقه، شغل و درآمد اشخاص) از مکان‌های سوم در مناطق ۸ گانه شهر اهواز، از آزمون آنالیز واریانس یک طرفه استفاده شد، در تحلیل واریانس یک عاملی فرض صفر مبنی بر برابری تمام میانگین‌ها است. همانگونه که در جدول ۶ مشخص است؛ مقایسه وضعیت درک شهروندان از مکان‌های سوم شهر اهواز در پایگاه‌های اجتماعی در سطح ۹۵ درصد اطمینان معنادار می‌باشد (Sig= 0/004) و (F= 2/313) به این معنا که میزان درک ۳ گروه بررسی شده از مکان‌های سوم شهری، متفاوت است. مقایسه میانگین درک این سه گروه از مکان‌های سوم نشان داد؛ به ترتیب پایگاه اجتماعی اول (قشر ضعیف)، پایگاه اجتماعی سوم (قشر مرفه) و پایگاه اجتماعی دوم (قشر متوسط) قرار دارند.

جدول ۶: مقایسه وضعیت ادراک پایگاه‌های مختلف اجتماعی از مکان‌های سوم شهری اهواز

پایگاه اجتماعی	تعداد نمونه	میانگین	انحراف معیار
پایگاه اجتماعی اول (قشر ضعیف)	۸۴	۳/۹۶	۰/۷۸۳
پایگاه اجتماعی دوم (قشر متوسط)	۱۷۴	۳/۷۲	۰/۸۶۳
پایگاه اجتماعی سوم (قشر مرفه)	۱۳۲	۳/۷۷	۰/۸۹۰
مجموع	۳۹۰	۳/۷۹	۰/۸۵۹

مآخذ: نگارندگان

جهت مقایسه وضعیت کیفیت محیط در مناطق ۸ گانه شهر اهواز، از آزمون آنالیز واریانس یک طرفه استفاده شد؛ نتایج مورد نظر در جدول ۷ نشان داد؛ وضعیت کیفیت محیط در ۸ منطقه شهر اهواز در سطح ۹۵ درصد اطمینان معنادار می‌باشد (Sig= 0/00)، (F=62/388) به این معنی که میزان کیفیت محیط در میان مناطق مختلف شهر اهواز، مقادیر متفاوتی است. مقایسه میانگین کیفیت محیط در بین مناطق مختلف نشان داد؛ به ترتیب منطقه ۶ (میانگین ۴/۰۸)، منطقه ۸ (میانگین ۴/۰۵)، منطقه ۴

۵ (میانگین ۱/۶۷) قرار دارند. منطقه ۲ (میانگین ۳/۹۴)، منطقه ۷ (میانگین ۳/۹۱)، منطقه ۳ (میانگین ۳/۲۳)، منطقه ۱ (میانگین ۲/۷۹) و منطقه

جدول ۷: مقایسه وضعیت کیفیت محیط در مناطق مختلف شهری

نام منطقه	تعداد نمونه	میانگین	انحراف معیار
منطقه ۱	۴۷	۲/۷۹	۱/۱۲۲
منطقه ۲	۳۶	۳/۹۴	۰/۲۳۲
منطقه ۳	۶۵	۳/۲۳	۰/۶۰۶
منطقه ۴	۵۲	۴/۰۲	۰/۶۱۰
منطقه ۵	۳۳	۱/۶۷	۰/۸۵۴
منطقه ۶	۴۹	۴/۰۸	۰/۴۰۰
منطقه ۷	۴۷	۳/۹۱	۰/۵۰۳
منطقه ۸	۶۱	۴/۰۵	۰/۷۴۰
مجموع	۳۹۰	۳/۵۳	۰/۹۹۰

مأخذ: نگارندگان

جهت مقایسه وضعیت مکان‌های سوم در مناطق ۸ گانه شهر اهواز، از آزمون آنالیز واریانس یک طرفه استفاده شد؛ نتایج مورد نظر در جدول ۸ نشان داد؛ وضعیت مکان‌های سوم در ۸ منطقه شهر اهواز در سطح ۹۵ درصد اطمینان معنادار می‌باشد (Sig=0/00). (F=40/305) به این معنی که مکان سوم در میان مناطق مختلف شهر اهواز، مقادیر متفاوتی است. مقایسه میانگین متغیر مکان‌های سوم در بین مناطق مختلف نشان داد؛ به ترتیب منطقه ۶ (میانگین ۴/۲۷)، منطقه ۸ (میانگین ۴/۲۵)، منطقه ۴ (میانگین ۴/۲۳)، منطقه ۲ (میانگین ۴/۰۶)، منطقه ۷ (میانگین ۴/۰۰)، منطقه ۳ (میانگین ۳/۵۱)، منطقه ۱ (میانگین ۳/۱۱) قرار دارند، همچنین ضعیف‌ترین منطقه از نظر این متغیر منطقه ۵ (میانگین ۲/۴۸) می‌باشد.

جدول ۸: مقایسه وضعیت کیفیت محیط در مناطق مختلف شهری

نام منطقه	تعداد نمونه	میانگین	انحراف معیار
منطقه ۱	۴۷	۳/۱۱	۱/۰۰۵
منطقه ۲	۳۶	۴/۰۶	۰/۲۳۲
منطقه ۳	۶۵	۳/۵۱	۰/۵۶۲
منطقه ۴	۵۲	۴/۲۳	۰/۷۵۷
منطقه ۵	۳۳	۲/۴۸	۰/۱۰۵
منطقه ۶	۴۹	۴/۲۷	۰/۰۶۴
منطقه ۷	۴۷	۴/۰۰	۰/۰۸۰
منطقه ۸	۶۱	۴/۲۵	۰/۶۵۰
مجموع	۳۹۰	۳/۷۹	۰/۸۵۹

مأخذ: نگارندگان

تحلیل اثرات متقاطع از طریق آینده‌پژوهی (Micmac)

بر اساس روش دلفی که در بخش قبل اشاره شد، ۵۵ متغیر در ده بعد به عنوان عوامل مؤثر بر وضعیت مکان‌های سوم و کیفیت محیطی شهر اهواز شناسایی شده‌اند؛ و سپس روش تحلیل ساختاری توسط نرم‌افزار میک‌مک جهت استخراج عوامل اصلی تأثیرگذار بر وضعیت آینده موضوع در محیط مورد مطالعه به کار گرفته شد. بر اساس تعداد متغیرها ابعاد ماتریس ۵۵٪۵۵ می‌باشد. با قرار دادن این عوامل در یک ماتریس ۵۵ در ۵۵ تأثیر هر کدام از این عوامل بر یکدیگر توسط وزن‌دهی به عوامل (از صفر تا ۳) مشخص شد. تمامی عوامل دخیل در مکان‌های سوم و کیفیت محیط، همچون سیستمی با عناصر در هم‌تنیده و به صورت یک ساختار، در نظر گرفته می‌شود و ارتباطات این عوامل با هم مورد سنجش قرار می‌گیرد، تا عوامل برتر که تأثیرگذاری بیشتری دارند، استخراج شوند. تعداد تکرار محاسبه اثرات متقاطع در ماتریس مورد نظر برابر ۲ مرتبه صورت گرفته است. لازم به توضیح است، که تکرار ۲ مرتبه ای پیشنهاد پایه نرم‌افزار میک‌مک برای رسیدن به پایداری این ماتریس بوده است. براساس جدول ۹ درجه پرشدگی ماتریس ۹۶/۹۱ درصد است، که پراکندگی متغیرهای مؤثر بر مکان سوم و کیفیت محیط را نشان می‌دهد؛ و حاکی از تأثیر زیاد عوامل انتخاب شده بر هم می‌باشد. در کل از تعداد ۳۰۳۹ رابطه قابل ارزیابی در ماتریس یاد شده، تعداد ۹۷ رابطه عدد صفر به معنای اینکه این تعداد عوامل بر هم تأثیر نگذاشته‌اند، و یا از یکدیگر تأثیری نپذیرفته‌اند، ۴۳۰ رابطه عدد یک با تأثیر کمی نسبت به هم، ۱۶۴۵ رابطه عدد دو تأثیر روابط نسبتاً قوی و ۸۵۳ رابطه عدد سه به معنی روابط عامل‌های کلیدی بسیار زیاد بوده است و ۱۱۱ رابطه دارای ارتباط بالقوه یا P بودند. همچنین ماتریس مورد نظر با ۲ بار چرخش داده‌ها، مطلوبیت و بهینه‌شدگی ۱۰۰ درصد دارا می‌باشد، که روایی بالای پرسشنامه و پاسخ‌های آن را نشان می‌دهد. در جدول ۱۰ میزان تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم متغیرها و شاخص‌های مکان سوم و کیفیت محیط در اهواز بر یکدیگر نشان داده شده است.

جدول ۹: تحلیل اولیه داده‌های ماتریس اثرات متقاطع

شاخص	ابعاد ماتریس	تعداد تکرار	تعداد صفرها	تعداد یک	تعداد دو	تعداد سه	P	جمع	درجه پرشدگی
مقدار	۵۵	۲	۹۷	۴۳۰	۱۶۴۵	۸۵۳	۱۱۱	۳۰۳۹	٪۹۶/۹۱

مآخذ: نگارندگان

جدول ۱۰: میزان تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم متغیرها و شاخص‌های مکان سوم و کیفیت محیط در اهواز بر یکدیگر

متغیر	اثرات مستقیم		اثرات غیر مستقیم		متغیر	اثرات مستقیم		اثرات غیر مستقیم	
	میزان	تأثیر پذیری	میزان	تأثیر گذاری		میزان	تأثیر پذیری	میزان	تأثیر گذاری
Var1	۱۰۸	۱۰۷	۱۶۲۷۳۶۹	۱۶۲۵۷۲۲	VAR29	۱۰۳	۸۴	۱۶۲۰۹۲۰	۱۲۹۰۹۷۶
Var2	۱۱۹	۱۲۴	۱۸۰۶۶۱۵	۱۸۳۷۲۹۱	VAR30	۹۶	۹۳	۱۴۵۵۷۵۰۶	۱۴۲۲۸۴۱
Var3	۱۱۳	۱۱۵	۱۷۰۲۹۳۳	۱۷۳۰۳۵۱	VAR31	۸۳	۷۸	۱۲۶۷۲۶۰	۱۱۹۴۹۷۹
Var4	۱۱۱	۱۱۶	۱۶۷۴۱۹۸	۱۷۳۳۲۶۳	VAR32	۱۲۷	۱۲۶	۱۹۶۴۰۱۰	۱۹۵۰۳۱۸
Var5	۱۰۹	۱۱۲	۱۶۴۵۰۷۷	۱۶۹۰۳۲۶	VAR33	۱۳۰	۱۳۰	۲۲۴۷۵۳۱	۲۲۴۸۲۸۳
Var6	۱۰۸	۱۱۱	۱۶۳۴۴۲۰	۱۶۷۴۲۸۸	VAR34	۱۰۶	۱۰۴	۱۶۰۸۱۹۲	۱۵۸۳۳۶۵

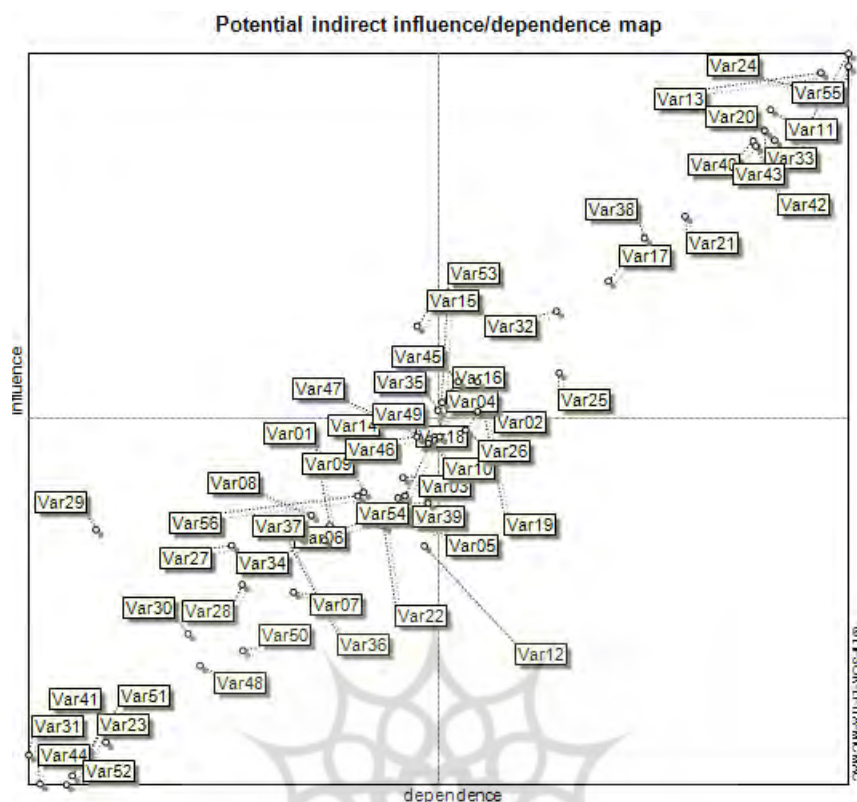

۱۷۸۰۲۹۱	۱۸۰۸۱۲۷	۱۱۹	۱۲۱	VAR35	۱۵۷۳۶۵۳	۱۵۲۲۸۹۵	۱۰۴	۱۰۰	Var7
۱۵۵۵۸۹۵	۱۶۲۲۴۲۷	۱۰۲	۱۰۷	VAR36	۱۵۹۹۴۱۲	۱۶۴۳۵۱۳	۱۰۵	۱۰۹	Var8
۱۶۱۸۲۰۴	۱۶۰۴۴۶۳	۱۰۷	۱۰۶	VAR37	۱۶۷۴۲۸۷	۱۶۷۹۷۷۵	۱۱۱	۱۱۱	Var9
۲۰۷۶۱۵۵	۲۰۷۸۵۳۷	۱۳۲	۱۳۲	VAR38	۱۷۷۷۳۱۴	۱۷۵۶۵۹۸	۱۱۹	۱۱۷	Var10
۱۷۲۳۳۰۲	۱۶۷۰۹۱۷	۱۱۵	۱۱۱	VAR39	۲۲۵۶۶۴۹	۲۲۸۰۲۷۲	۱۳۱	۱۳۳	Var11
۲۲۳۱۹۵۰	۲۲۳۰۹۱۵	۱۲۹	۱۲۹	VAR40	۱۷۶۰۹۸۴	۱۵۹۵۵۷۰	۱۱۸	۱۰۵	Var12
۱۳۰۵۰۷۳	۱۲۸۷۱۴۸	۸۵	۸۴	VAR41	۲۳۲۸۱۲۹	۲۳۳۸۱۹۷	۱۲۸	۱۲۹	Var13
۲۲۳۵۲۹۹	۲۲۳۳۱۵۷	۱۲۹	۱۲۸	VAR42	۱۷۱۸۱۹۷	۱۷۴۶۳۳۱	۱۱۴	۱۱۶	Var14
۲۳۶۸۳۳۲	۲۳۶۸۳۳۲	۱۰۲	۱۲۰	VAR43	۱۷۵۰۸۶۴	۱۹۴۰۳۰۵	۱۱۸	۱۲۵	Var15
۱۲۱۰۸۱۰	۱۲۲۱۹۲۰	۸۰	۸۰	VAR44	۱۷۸۶۱۸۳	۱۸۲۰۹۵۴	۱۲۱	۱۱۷	Var16
۱۸۰۹۴۶۸	۱۸۵۳۶۲۲	۱۱۷	۱۲۲	VAR45	۲۰۲۴۵۷۶	۲۰۱۱۲۳۷	۱۳۱	۱۲۷	Var17
۱۷۵۰۴۲۷	۱۷۶۶۹۵۸	۱۱۷	۱۱۸	VAR46	۱۸۳۷۲۹۱	۱۸۰۶۶۱۵	۱۲۴	۱۱۹	Var18
۱۷۶۸۰۲۶	۱۷۵۶۵۲۴	۱۱۶	۱۱۸	VAR47	۱۸۳۷۳۲۶	۱۸۵۳۵۸۹	۱۲۴	۱۲۲	Var19
۱۴۳۹۹۶۳	۱۴۰۷۷۴۴	۹۵	۹۲	VAR48	۲۲۶۶۲۵۸۳	۲۲۳۲۳۳۹	۱۳۱	۱۲۹	Var20
۱۷۶۶۹۵۰	۱۷۵۶۵۲۴	۱۱۸	۱۱۷	VAR49	۲۱۴۴۳۰۶	۲۱۱۲۶۹۹	۱۳۶	۱۳۲	Var21
۱۵۰۱۴۵۷	۱۴۳۱۲۳۱	۹۹	۹۴	VAR50	۱۷۰۳۱۴۵	۱۶۲۶۷۴۶	۱۱۳	۱۰۸	Var22
۱۲۵۷۰۴۱	۱۲۳۵۰۱۴	۹۲	۸۱	VAR51	۱۲۷۹۲۷۴	۱۲۵۷۵۳۷	۸۴	۸۲	Var23
۱۲۴۸۸۵۸	۱۲۲۰۶۶۰	۹۲	۸۰	VAR52	۲۲۹۷۷۶۵۱	۲۳۱۵۳۹۶	۱۳۱	۱۳۶	Var24
۱۷۸۳۰۸۲	۱۷۶۶۹۵۸	۱۱۸	۱۱۸	VAR53	۱۹۵۴۰۷۶	۱۸۶۶۹۴۱	۱۲۹	۱۲۰	VAR25
۱۷۶۶۴۳۸	۱۶۶۲۶۰۹	۱۱۸	۱۱۰	VAR54	۱۸۲۰۱۵۹	۱۷۷۷۲۲۹	۱۲۳	۱۱۷	VAR26
۲۳۶۸۳۳۲	۲۳۴۸۳۱۳	۱۱۷	۱۲۷	VAR55	۱۴۸۵۱۷۹	۱۵۹۶۱۷۵	۹۷	۱۰۵	VAR27
۱۶۶۵۵۴۶	۱۶۷۴۰۱۳	۱۱۰	۱۱۱	VAR56	۱۵۰۰۳۲۲	۱۵۳۴۸۲۹	۹۸	۱۰۱	VAR28
-----	-----	۶۲۷۹	۶۲۷۹	جمع					

مآخذ: نگارندگان

با توجه به پراکندگی بیشتر متغیرها در فاصله نزدیک از محور قطری نمودار و به شکل L می‌توان ادعان داشت؛ وضعیت صفحه پراکندگی متغیرها یا پیشران‌های تأثیرگذار بر کیفیت محیط‌های شهری اهواز نشان دهنده "وضعیت ناپایدار سیستم" می‌باشد. دیگر متغیرها از وضعیت تقریباً مشابهی برخوردار هستند، که تنها از لحاظ شدت و ضعف با یکدیگر تفاوت دارند. همان طور که در نمودار شکل ۳ ملاحظه می‌شود؛ شیوه توزیع و پراکنش متغیرهای مؤثر بر وضعیت مکان‌های سوم و کیفیت محیطی اهواز حاکی از ناپایداری شدید سیستم است، و پنج نوع متغیر وضعیت ناپایدار (عوامل تأثیرگذار یا کلیدی، عوامل دوجهی، عوامل تنظیمی، عوامل تأثیرپذیر و عوامل مستقل) در بین آن‌ها قابل شناسایی و تفکیک هستند که در جدول ۱۱ تشریح شده‌اند.

شکل ۳: نمودار رابطه مستقیم بین متغیرهای تأثیرگذار، دوجویی، تأثیرپذیر و مستقل (پراکنده‌گی متغیرها و جایگاه آن‌ها در محور تأثیرگذاری - تأثیرپذیری)

مآخذ: نگارندگان

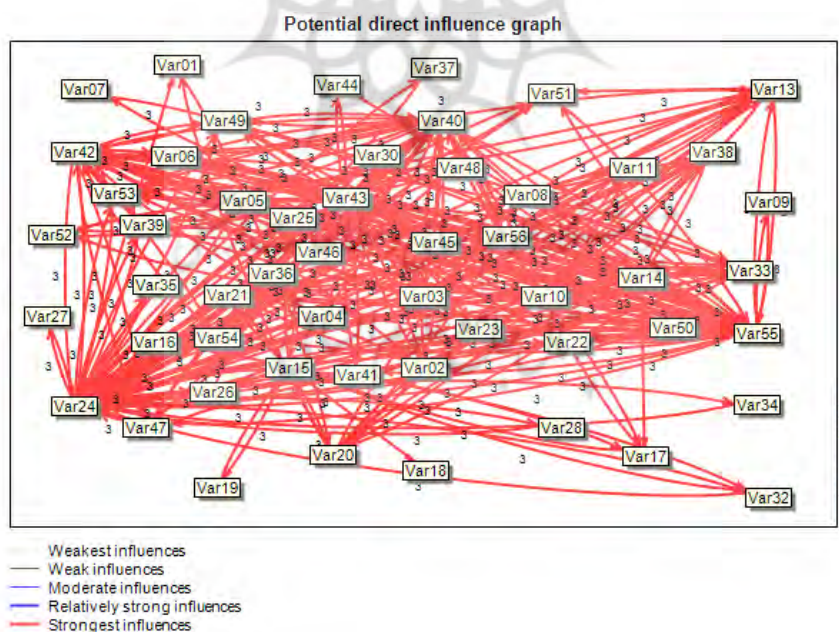
همانطور که در نمودار شکل ۳ مشخص می‌باشد، نحوه پراکنش عوامل نشان می‌دهد؛ در شمال غربی نمودار، هیچ عاملی با درجه تأثیرگذاری بالا، و در جنوب شرقی نمودار، هیچ عاملی با درجه تأثیرپذیری بالا واقع نشده است. بیشترین حجم از عوامل بررسی شده در قسمت مرکزی نقشه پراکنده‌گی و در اطراف مرکز ثقل نمودار تمرکز یافته‌اند؛ متغیرهایی همچون استفاده شبانه، اجتماع‌پذیری، هویت و... به عنوان عوامل تنظیم‌کننده می‌باشند، که بسته به سیاست‌های محلی در خصوص اهداف توسعه این متغیرها قابل ارتقاء به متغیرهای تأثیرگذار و یا متغیرهای دوجویی می‌باشند. و متغیرهای ریسک و هدف در نمودار، اطراف خط قطری ناحیه شمال شرقی قرار دارند، که ظرفیت بالایی برای تبدیل شدن به بازیگران کلیدی (عوامل اصلی) سیستم را دارا هستند، در جنوب غربی نمودار یعنی قسمت متغیرهای مستقل عواملی همچون؛ حس تعلق، اطلاعات محیطی، فرهنگ‌گرایی و... قرار دارند. در جنوب غربی پلان تنها متغیر Var29 (حس مکان-بصری)، به عنوان متغیر مستقل از سیستم قرار دارد، این متغیرها قابلیت ارتقاء به متغیرهای تأثیرگذار، متغیرهای تعیین‌کننده یا متغیرهای هدف و ریسک را دارند (جدول ۱۱).

جدول ۱۱: نحوه توزیع متغیرها بر اساس طبقه‌بندی آن‌ها

شاخص	طبقه‌بندی وضعیت عوامل
-----	متغیرهای تأثیرگذار
Var53, Var32, Var15, Var25, Var16, Var45, Var04, Var02, Var35, Var26, Var19, Var10, Var18, Var03, Var05, Var39, Var49, Var47, Var14, Var01, Var09, Var54, Var06, Var37,08, Var34, Var56, Var22, Var36, Var12	متغیرهای تنظیمی
Var38, Var17, Var21, Var42, Var40, Var33, Var11, Var20, Var13,, Var24, Var55, Var11	عوامل دوجویی (کلیدی و استراتژیک)
-----	متغیرهای تأثیرپذیر
Var44, Var31, Var41, Var52, Var23, Var51, Var48, Var30, Var28, Var50, Var27, Var07, Var29	مستقل

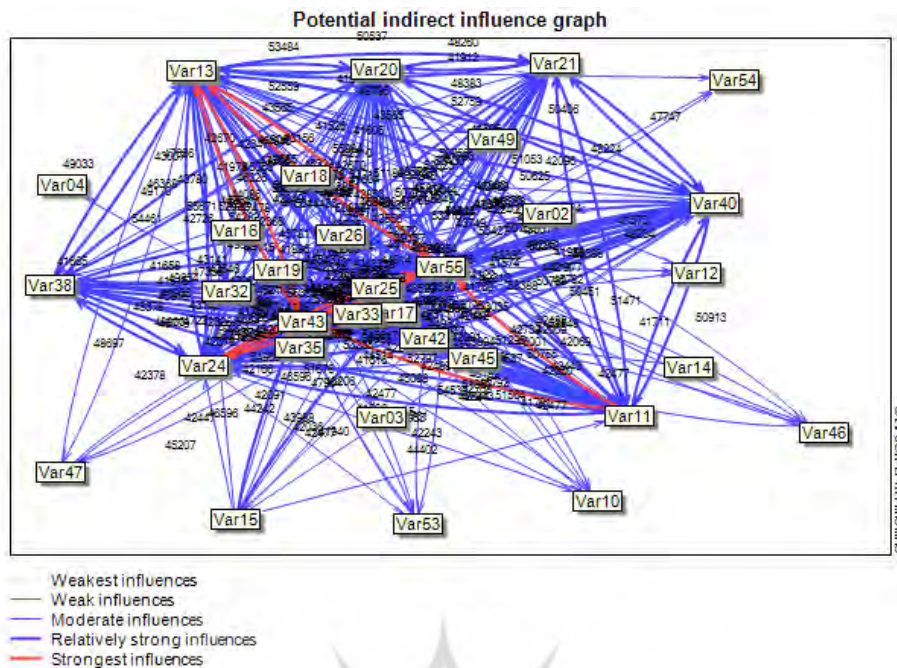
مآخذ: نگارندگان

با بررسی نقشه پراکندگی متغیرهای خروجی نرم‌افزار میک مک و جایگاه آن‌ها در محور تأثیرگذاری- تأثیرپذیری، ۱۱ عامل کلیدی شامل؛ آسایش- اجتماعی، هویت مکان- ادراکی، دسترسی- اجتماعی، ارزش مالکیت، خوانایی- بصری، حس مکان- ادراکی، ایمنی و امنیت- اجتماعی، خرده‌فروشی، سطح بهداشت، راحتی و آسایش- ادراکی، اجتماع‌پذیری در کیفیت محیط و مکان‌های سوم شهر اهواز استخراج گردید.

شکل ۴: نمودار روابط مستقیم بین متغیرها

مآخذ: نگارندگان

شکل ۵: نمودار پراکندگی متغیرها بر اساس تأثیرات غیرمستقیم بین متغیرها (تأثیرگذار، دو وجهی، تأثیرپذیر و مستقل)

مآخذ: نگارندگان

قسمت آخر خروجی‌های نرم‌افزار مربوط به نمودارها است، که روابط و ارتباطات بین متغیرها را نشان می‌دهد. این خروجی شامل چهار نمودار مختلف است (نمودار اثرات مستقیم، نمودار اثرات غیرمستقیم، نمودار اثرات بالقوه مستقیم و نمودار اثرات بالقوه غیرمستقیم) شکل ۴، روابط مستقیم بین متغیرها از بسیار ضعیف تا بسیار قوی را در یک شکل به صورت متمرکز ارائه گردیده است و از درج روابط غیرمستقیم متغیرها به صورت مجزا در اشکال مختلف اجتناب شده است؛ همچنین در شکل ۵ پراکندگی متغیرها بر اساس تأثیرات غیرمستقیم بین متغیرها را از بسیار ضعیف تا بسیار قوی در یک شکل به صورت متمرکز را نشان می‌دهد. از میان ۵۵ عامل بررسی شده در این تحقیق، نهایتاً ۱۱ عامل به عنوان متغیرهای کلیدی و پیشران مؤثر بر مکان‌های سوم و کیفیت محیطی اهواز استخراج گردید. که همه این ۱۱ عامل (آسایش - اجتماعی، هویت مکان - ادراکی، دسترسی - اجتماعی، ارزش مالکیت، خوانایی - بصری، حس مکان - ادراکی، ایمنی و امنیت - اجتماعی، خرده فروشی، سطح بهداشت، راحتی و آسایش - ادراکی، اجتماع‌پذیری) در هر دو روش مستقیم و غیرمستقیم تکرار شدند (جدول ۱۲).

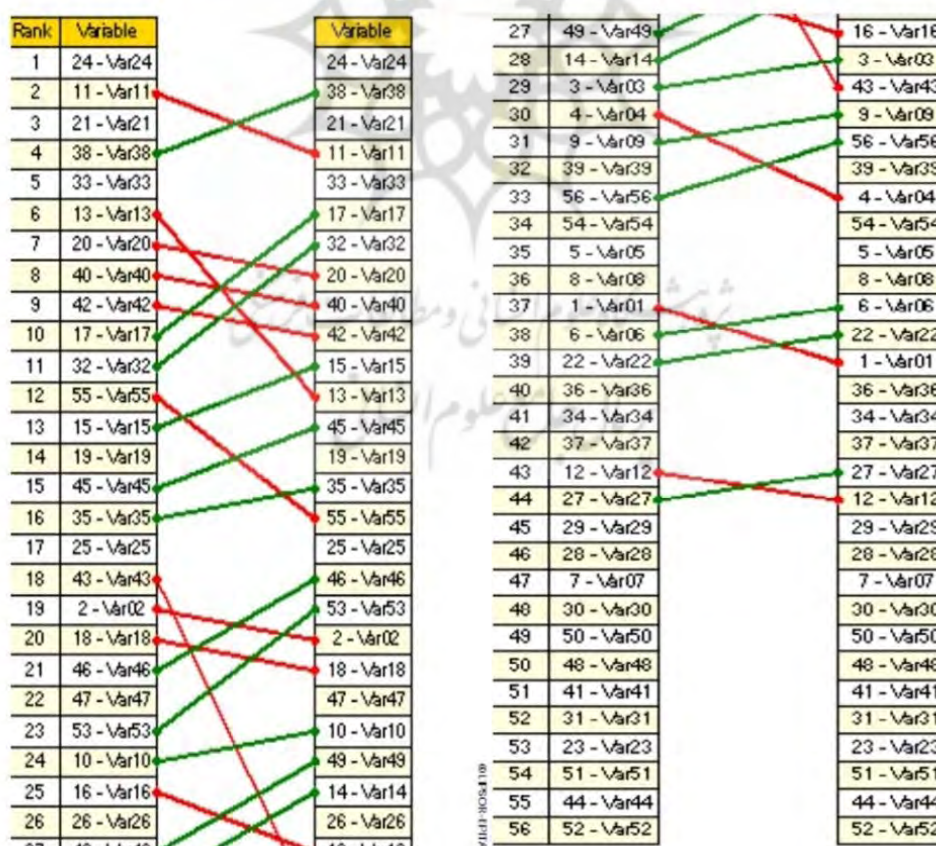
جدول ۱۲: عناصر پیشران کلیدی مؤثر بر سیستم کیفیت محیطی و مکان سوم شهر اهواز

عوامل کلیدی تأثیرگذاری مستقیم	عوامل کلیدی تأثیرگذاری غیرمستقیم
Var21	Var24
Var38	Var11
Var11	Var21
Var17	Var38
Var20	Var33
Var24	Var13
Var33	Var20
Var40	Var40
Var42	Var42
Var13	Var17
Var32	Var32

مآخذ: نگارندگان

در این راستا، به عنوان یافته‌های متناظر و هم راستا می‌توان نمودار را ترسیم کرد. که در آن به خوبی تمامی جابه‌جایی‌های متغیری در سطح سیستم برنامه‌ریزی کیفیت محیطی و مکان سوم شهر اهواز به نمایش درآمده است (نمودار شکل ۶).

Classify variables according to their in

شکل ۶: نمودار جابه‌جایی شاخص‌های به دست آمده از الگوهای بالقوه مستقیم، غیرمستقیم

مآخذ: نگارندگان

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

مکان‌های سوم در اصل فضاهایی مکان‌مند شده می‌باشند و می‌توان گفت عامل مشترک در آن‌ها، موقعیت مکانی شرکت‌کننده‌ها است؛ در این مکان‌ها بیشترین برخوردها و کنش‌های متقابل میان افراد به وقوع می‌پیوندد. نکته حائز اهمیت در پژوهش حاضر بررسی و تبیین نقش مکان‌های سوم بر کیفیت محیطی شهر اهواز می‌باشد؛ مکان‌های سوم شهری از مهم‌ترین ارکان ارتقاء دهنده زندگی جمعی، روابط اجتماعی و در نهایت کیفیت محیطی شهرها و افزایش رضایتمندی و حس مکان در بین شهروندان می‌باشد. بررسی و تحقیق در خصوص مکان‌های سوم شهری توسط محققان خارجی و داخلی بسیاری از جمله سوئینی و روزن‌بام^۱ (۲۰۰۰)، اتکینسون^۲ (۲۰۰۳)، روزن‌بام^۳ (۲۰۰۶)، وکسمن^۴ (۲۰۰۸)، مهتا و بوسون^۵ (۲۰۰۹)، مهتا و بوسن^۶ (۲۰۱۰)، بین‌لمیت و همکاران^۷ (۲۰۱۲)، هنکس و همکاران^۸ (۲۰۱۶)، گوسن و سیلیرز^۹ (۲۰۱۸)، ژوزفین بیگلین^{۱۰} (۲۰۲۱)، حدیدی ماسوله و همکاران (۱۳۹۱)، شیخی و میرزاد (۱۳۹۲)، نوذری و شریفیان (۱۳۹۳)، مدیری و داودی (۱۳۹۴)، عبدالله زاده فرد و همکاران (۱۳۹۵)، محمدزاده و همکاران (۱۳۹۷)، سالاری پور و همکاران (۱۳۹۸)، حاتمی گلزاری و زینالی عظیم (۱۳۹۹)، ناصحی و همکاران (۱۴۰۲) صورت پذیرفته است، که تمامی این تحقیقات بر اهمیت و جایگاه مکان‌های سوم شهری به عنوان مکان‌هایی غیررسمی جهت تبیین اهمیت آن‌ها در زندگی جمعی، سلامت ساکنان، پایداری اقتصادی جوامع، کیفیت محیط، پیوندهای اجتماعی و هویت بخشی مکان و... تأکید دارند. با توجه به نتایج تحلیل‌ها و بررسی‌های آماری صورت گرفته در پژوهش حاضر؛ می‌توان ادعان داشت، کیفیت محیط و میزان رضایت شهروندان اهوازی از مکان‌های سوم شهری با توجه به فرهنگ بومی ساکنین این شهر، ارتباطی تنگاتنگ با وضعیت مکان‌های سوم (با بار عاملی ۰/۷۲۲) دارد؛ آن چنان که آفت کیفیت محیطی به واسطه عوامل مختلف همچون؛ وجود صنایع بزرگ فلزی و غیرفلزی، شرایط آب و هوایی گرم و مرطوب در اکثر فصول سال، آلودگی هوا، وجود گردوغبار و ریزگردها، ضعف سیستم دفع فاضلاب شهری، اختلال در خدمات رسانی، آشفته‌گی کالبدی و بصری در برخی محلات شهری، گسترش بدون برنامه شهر، فرسودگی و زوال بافت ناکارآمد شهری، و موارد دیگر؛ می‌تواند مکان‌های سوم این شهر را به مثابه نقاط عطف جوامع انسانی، مرکز تجمع افراد و فرهنگ‌ها، کانون روابط و تعاملات اجتماعی را تحت تأثیر قرار دهد. این ارتباط دو سویه بین مکان‌های سوم و کیفیت محیطی در شهر اهواز، لزوم توجه مدیران، معماران، برنامه‌ریزان و طراحان شهری را به عواملی نظیر چشم‌انداز، مشارکت و کیفیت محله‌ای، ریتم و عملکرد، ثبات اجتماعی و فضایی، فعالیت‌ها و کاربری‌ها، ادراکات عینی و ذهنی شهروندان و... دو چندان می‌سازد. این پژوهش با مطالعه و گردآوری شاخص‌های کیفیت محیط شهری و مکان سوم، با استفاده از مدل‌های آینده‌پژوهی همچون تحلیل اثرات متقاطع به شناسایی پیشران‌ها و عوامل کلیدی تأثیرگذار در مکان‌های سوم و کیفیت محیطی شهر اهواز پرداخت.

1. Sweeney & Rosenbaum

2. Atkinson

3. Rosenbaum

4. Waxman

5. Mehta & Bosson

6. Mehta & Bosson

7. Bin Lamit et al

8. Hanks et al

9. Goosen & Cilliers

10. Josephine Biglin

تحقیق حاضر از لحاظ ماهیت مبحث جدیدی را در معرفی مکان‌های سوم به عنوان عاملی تأثیرگذار بر کیفیت محیط شهر اهواز با به کارگیری روش‌هایی همچون آینده پژوهی مطرح می‌کند. در تحقیق کنونی بعد از استخراج مؤلفه‌های مکان سوم و کیفیت محیط شهر اهواز با استفاده از روش‌های تحلیل پرسشنامه و تحلیل اثرات متقاطع، اولویت‌ها در سطوح کیفیت محیطی در این شهر مشخص شدند. موفقیت دستیابی به اهداف همه جانبه آینده کیفیت محیط شهر اهواز وابسته به عوامل شناسایی شده و با در نظر گرفتن میزان الویت و اثرگذاری آن‌ها است که از این طریق می‌توان وضعیت آینده کیفیت محیط شهر اهواز را سنجید و راهکارهای حفظ وضعیت مطلوب و یا تبدیل وضعیت نامطلوب به مطلوب را در ابعاد مختلف تدوین و اجرا کرد. توجه کافی از سوی برنامه ریزان، سیاست‌گذاران و تصمیم‌سازان به عوامل تأثیرگذار بر چشم انداز آینده مکان‌های سوم و کیفیت محیطی این شهر و الویت بندی آن‌ها بسترهای لازم را برای تحقق و توسعه و تکامل مطلوب مکان‌های سوم و در نتیجه کیفیت محیط‌های شهری را ایجاد می‌کند، به گونه‌ای که تعادل و پایداری طولانی مدت را در همه ابعاد و سطوح کیفیت محیطی تضمین می‌کند. لذا با توجه به ۱۱ عامل کلیدی (آسایش- اجتماعی، هویت مکان- ادراکی، دسترسی- اجتماعی، ارزش مالکیت، خوانایی- بصری، حس مکان- ادراکی، ایمنی و امنیت- اجتماعی، خرده فروشی، سطح بهداشت، راحتی و آسایش- ادراکی، اجتماع پذیری) در ارتقاء کیفیت محیطی شهر اهواز پیشنهادات زیر را می‌توان ارایه کرد.

- ارتقاء و مکان‌سازی مکان‌های سوم با ارزش همچون مراکز تجاری- تفریحی موجود در شهر اهواز.
- بهبود ذهنیت فضا به واسطه القائات معنایی و ادراکی در سطح مکان‌های سوم شهر اهواز.
- بهبود عینیت فضا از طریق فضاسازی و ساماندهی الزامات زیبایی بصری در سطح شهر و خیابان‌های پرتردد شهر اهواز.
- سازمان‌دهی فعالیت‌های هویت ساز همچون برگزاری جشن‌ها، موسیقی خیابانی و غیره در مکان‌های سوم شهری و در بافت خرد و محلی شهر اهواز به منظور تقویت حس مکان و حس تعلق در شهروندان اهوازی.

منابع و مأخذ

- ۱) حاتمی گلزاری، الهام و زینالی عظیم، علی (۱۳۹۹). واکاوی نقش مکان‌های سوم در طراحی معماری بازار شهر تبریز. دومین کنفرانس مدیریت شهری، و شهرسازی و معماری با رویکرد اقتصاد و عمران شهری، تبریز.
- ۲) حدیدی ماسوله، نسترن، قلعه نویی، محمود و نعمتی مهر، مرجان، (۱۳۹۱). مکان‌سازی و مکان سوم؛ عملکرد اجتماعی عرصه عمومی (طراحی محور ساغریسازان رشت)، پایان نامه کارشناسی ارشد، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، دانشگاه هنر اصفهان، دانشکده معماری و شهرسازی.
- ۳) دانش پژوه، حمید، و مدیری، الیاس، (۱۳۹۳). هویت مکان و مکان‌سازی، تهران، انتشارات آذرخش.
- ۴) ساسانی، سجاد، تقی‌پور، محمدرضا، و عوضی دارنجانی، سجاد، (۱۴۰۰). مطالعه نقش محورهای پیاده در ارتقاء کیفیت محیط شهری، ششمین همایش بین‌المللی عمران، معماری و شهرسبزی پایدار، همدان.
- ۵) سالاری‌پور، علی اکبر، رضانی، حمیدرضا، مهرجو، مهرداد، و قربان زاده، نگین، (۱۳۹۸). بررسی تاثیر کیفیت مکان‌های سوم شهری بر حس تعلق شهروندان مطالعه موردی: پیاده راه فرهنگی - تاریخی رشت، فصلنامه مطالعات شهر ایرانی-اسلامی، ۱۰(۳۸)، ۳۷-۵۲.
- ۶) شیخی، حجت، و میرزاد، نجمه، (۱۳۹۲). بررسی نقش فضاهای عمومی شهر در بهبود کیفیت محیط شهری (نمونه موردی شهر شیراز)، اولین کنفرانس ملی معماری و شهرسازی اسلامی و ترسیم سیمای شهری پایدار با گذر از معماری ایرانی-اسلامی و هویت گمشده آن، زاهدان.
- ۷) عبدالله زاده فرد، علیرضا، رضانی، فاطمه، و امیدوار، فرهاد، (۱۳۹۵). تعیین و بررسی مولفه‌های طراحی مکان سوم با هدف افزایش تعاملات اجتماعی نمونه موردی خیابان ستارخان شیراز، اولین کنفرانس ملی معماری اسلامی، میراث شهری و توسعه پایدار، تهران، موسسه بین‌المللی ایرانیان، اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان تهران.
- ۸) محمدزاده، حسین، رازیان، خسرو، و رازیان، داود، (۱۳۹۷). نقش مکان سوم در ارتقاء عملکرد فضاهای شهری، ششمین همایش ملی مطالعات و تحقیقات نوین در حوزه علوم جغرافیا، معماری و شهرسازی ایران، تهران.
- ۹) مدیری، آتوسا و داودی، الهام، (۱۳۹۴). بررسی نقش مکان‌های سوم بر ارتقاء زندگی اجتماعی شهر زنجان در بازه زمانی انقلاب مشروطه تا انقلاب اسلامی (مطالعه موردی: محدوده سبزه میدان شهر زنجان- ایران)، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، ۳(۴۹)، ۵۳۳-۵۷۰.
- ۱۰) معاونت برنامه ریزی شهرداری اهواز، (۱۴۰۰). گزیده اطلاعات مناطق، نواحی و محلات کلانشهر اهواز، ویرایش سوم، انتشارات روابط عمومی و امور بین‌الملل شهرداری اهواز.
- ۱۱) ناصحی، هاجر، صابری، حمید، قائد رحمتی، صفر، و خادم‌الحسینی، احمد، (۱۴۰۱). تبیین نقش مکان‌های سوم در پایداری اجتماعی شهر اصفهان، نشریه علمی کاوش‌های جغرافیایی مناطق بیابانی، ۱۰(۱)، ۲۱۷-۲۳۷.
- ۱۲) نودری، مزده و شریفیان، محمدمبین، (۱۳۹۳). راهکارهای ارتقاء تعاملات اجتماعی در شهر تهران بر پایه نظریه مکان سوم اولدنبرگ بررسی موردی: خیابان لاله زار تهران، اولین کنفرانس ملی شهرسازی، مدیریت شهری و توسعه پایدار، تهران.
- 13) Atkinson, R. (2003). Domestication by cappuccino or a revenge on urban space? Control and empowerment in the management of public spaces. *Urban studies*, 40(9), 1829-1843.

- 14) Behzadpour, Mohammad, Ghiasvand, Abolfazl & Behnaz Montazer. (2019) Profiles of the authors of the article Comparative study of physical components of social stability in old and new urban neighborhoods (Case study: Hashtgerd old and new city), *Journal of Sustainable Architecture and Urban Planning*, Volume: 7, Issue: 1, 177-196. [In Persian].
- 15) Lamit, H. B., Ghahramanpouri, A., Nia, S. S., & Torabi, M. (2012). IDENTIFYING "THIRD PLACES" IN RELATION TO BUSINESS PREMISES IN MELDRUM WALK. *Polymers & Polyme*.
- 16) Dutta, S., Bardhan, S., & Bhaduri, S. (2013). Patterns of urbanization and environmental quality in the context of Indian cities. *Environment and Urbanization Asia*, 4(2), 287-299.
- 17) Goosen, Z., & Cilliers, E. J. (2018). Third places for social sustainability: A planning framework based on local and international comparisons. *International Journal of Urban and Civil Engineering*, 12(3), 260-264.
- 18) Jeffres, L. W., Bracken, C. C., Jian, G., & Casey, M. F. (2009). The impact of third places on community quality of life. *Applied research in quality of life*, 4, 333-345.
- 19) Hanks, L., Zhang, L., & Line, N. (2020). Perceived similarity in third places: Understanding the effect of place attachment. *International Journal of Hospitality Management*, 86, 102455.
- 20) Hafez Fargan Tek, Mehdi., Farrokhi, Maryam. (2022) The authors of the article compiled a conceptual model of urban space redesign with an emphasis on the characteristics of the third place in order to improve nightlife, The second international conference on architecture, civil engineering, urban planning, environment and horizons of Islamic art in the statement of the second step of the revolution, [In Persian].
- 21) Kazemzadeh, Nassrin, Mirzaei, Faramarz. (2021) The identity of third place in the "khan alkhali" for naguib Mahfouz According to "Ray Oldenbergs" theory. *Lasan Mobin*, Year 12, No. 43: 62-43. [In Persian].
- 22) Lee, N. (2022). Third place and psychological well-being: The psychological benefits of eating and drinking places for university students in Southern California, USA. *Cities*, 131, 104049.
- 23) Markoç, İ. (2019). Twitter in the context of Oldenburg's Third Place Theory. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 79-89.
- 24) Mahvari, Parissa., Ghalehnoee, Mahmoud., Mokhtarzadeh, Safoora. (2020) Evaluating the quality of urban space based on the place-making approach: emphasizing on the access quality in the Imam Ali square, *Motaleate Shahri*, 9(35):60-47. [In Persian].
- 25) Mehta, V., & Bosson, J. K. (2010). Third places and the social life of streets. *Environment and behavior*, 42(6), 779-805.
- 26) Memarovic, N., Fels, S., Anacleto, J., Calderon, R., Gobbo, F., & Carroll, J. M. (2014). Rethinking third places: Contemporary design with technology. *The Journal of Community Informatics*, 10(3).
- 27) Nasehi, Hajar., Saberi, Hamid., Ghaedrahmari, Safar., Khademelhoseiny, Ahmad. (2022) Explain Role Third urban place in social sustainability of Isfahan, *Journal of Geographical Research on Desert Areas*, 10(1): 217-237. [In Persian].
- 28) Nasehi, Hajar., Saberi, Hamid., Ghaedrahmari, Safar., Khademelhoseiny, Ahmad. (2022) The urban third Places and Social Sustainability of Isfahan city areas. *Journal of Future Cities Vision*, 3(2):95-111. [In Persian].
- 29) Nahiduzzaman, K. M., Aldosary, A., Ahmed, S., Hewage, K., & Sadiq, R. (2020). Urban cohesion vis-a-vis organic spatialization of "Third places" in Saudi Arabia: The need for an alternative planning praxis. *Habitat International*, 105, 102258.
- 30) Rosenbaum, M. S. (2006). Exploring the social supportive role of third places in consumers' lives. *Journal of Service Research*, 9(1), 59-72.
- 31) Tumanan, M. A. R., & Lansangan, J. R. G. (2012). More than just a cuppa coffee: A multi-dimensional approach towards analyzing the factors that define place attachment. *International Journal of Hospitality Management*, 31(2), 529-534.
- 32) Sweeney, J., & Rosenbaum, M. (2010). The Role of Third Places in Reduction of Mental Fatigue. In *Australian and New Zealand Marketing Academy Conference 2010: Doing More with Less* (pp. 1-9). University of Canterbury.
- 33) Viinikka, A., Tiitu, M., Heikinheimo, V., Halonen, J. I., Nyberg, E., & Vierikko, K. (2023). Associations of neighborhood-level socioeconomic status, accessibility, and quality of green spaces in Finnish urban regions. *Applied Geography*, 157, 102973.

- 34) Wafai, Neshat. (2022) A study on the effect of general features of third places on social interactions, 7th International Conference on Research in Science and Engineering and 4th International Congress on Civil Engineering, *Architecture and Urban Planning of Asia*. [In Persian].
- 35) Whyte, W. H. (2012). *City: Rediscovering the center*. University of Pennsylvania Press.
- 36) Waxman, L. (2006). The coffee shop: Social and physical factors influencing place attachment. *Journal of Interior Design*, 31(3), 35-53.
- 37) Zhou, M. (2012). *Public space use in New York City, its relationship to space design character, surrounding context, and user's perception of publicness through space management and control* (Doctoral dissertation, Columbia University).
- 38) Zhuang, Z. C., & Lok, R. T. (2023). Exploring the wellbeing of migrants in third places: An empirical study of smaller Canadian cities. *Wellbeing, Space and Society*, 4, 100146.

